

EL PROCÉS CONTRA EL BANDOLER

GABRIEL OLIVER. BARBERÀ 1628

Valenti GUAL i VILÀ

Rafael CATALÀ i DALMAU

INTRODUCCIÓ

En afrontar la qüestió del bandolerisme a l'Alta Edat Moderna hom ha tendit —a despit d'excepcions il·lustres— a concentrar l'atenció als grans bandolers, aquella gent benestant que rivalitzava per a recuperar, consolidar o engrandir el seu poderiu. Així, disposem de treballs exhaustius sobre en Serrallonga o en Rocaguinarda. El caire mític d'aquests personatges ha estat abonat pels seus biògrafs.

Però en els darrers anys del segle XVI i en el primer terç del XVII l'afer bandoler pren una extensió social diferent: l'abracen els “fills de la misèria”, aquells que bandolegen per necessitat primària o perquè són perseguits per la Llei. Un representant d'aquest bandolerisme “popular” (no oposat a les rivalitats aristocràtiques però sí estructuralment diferenciat) fou Gabriel Oliver alies “Pixo”.

En aquest personatge hem concentrat el present treball. Hem procurat aprofitar tots els elements possibles per tal d'extreure'n generalitzacions, tot i que ens manca —a hores d'ara— un punt de referència comparatiu. El present estudi, el considerem, doncs, com una primera aproximació. Ens cal agrair les observacions i el material que ens han facilitat Joan Fuguet, Jordi Papell, Daniel Ventura, Pere Català i Jaume Dantí, precisions que han permès de concretar força aspectes que malconeixíem.

Oliver fou penjat a Barberà i alguns testimonis prestaren declaració al castell d'aquest poble. A més, les persecucions decretades contra els bandolers unien sovint la Conca amb la veïna comarca de l'Alt Camp. L'estudi recull també algunes notícies sobre bandits de la nostra contrada. Aquests i d'altres elements que ja veurem constitueixen el nucli d'apropament directe entre ambdues agrupacions geogràfico-històriques: el Camp de Tarragona i la Conca de Barberà, la nostra.

I. LA CRISI SOCIAL: EL BANDOLERISME

La manca d'equilibri entre la demografia i la capacitat productiva provoca la misèria dels humils. Coincideix, a l'època estudiada, amb la pesta, les males collites i la guerra. Així és creat un context de depressió, del qual sorgeix un grup creixent de malfactors, rodmons i vagabunds (Palerm, San Lúcar de Barrameda i Marsella). Durant la monarquia hispànica dels Àustries, al llarg del segle XVI, el poder adquisitiu de la massa urbana davallà un 25%, contribuint a la polarització social i a l'empobriment.

Existeix, doncs, un clima generalitzat de revoltes socials i polítiques, a l'Alta Edat Moderna; els exemples són nombrosos: Sicília, Nàpols, Còrsega, Provença, Delfinat, aragonesos ribagorçans...

Aquest marc d'instabilitat genera bandolerisme, en convergir amb les tensions de grups la gelosia de gremis i oficis pels antics privilegis, les enemistats entre pobles veïns, implicacions ètniques i religioses (hugonots, gitanos, moriscos), rivalitats familiars, els enfrontaments entre oligarquies municipals, les lluites senyoriales amb participació de bandes a sou (comte Ottavio Avogado a Venècia, duc de Montemarçiano als Estats Pontificis, noblesa pirinenca i del Mezzogiorno). Una altra possibilitat era un acte bandoler arran d'una acció política circumstancial que impedia a qui la duia a terme reintegrar-se a la vida legal.

No manca qui, des d'una òptica romàntica, ha interpretat el bandolerisme de l'Edat Moderna com una oposició política als governs tirànics (Stendhal). Talment, les llegendes balcàniques converteixen en herois els qui s'enfrontaren als estats dominadors. Així, doncs, si bé cal no mitificar la figura de l'heroi, s'ha de convenir que la mateixa existència del mite bandoler ajudà a la difusió del problema. La fama jugà un paper evident en tal sentit, però d'aquí no podem passar a interpretar l'assimilació popular de la lluita bandolera

com únicament adreçada contra el poderós: “tiene algo de reivindicación política y social y es, a la vez, aristocrática y popular” (1).

En el cas de la Corona castellana, la venda de terres de reialenc incrementava el nombre de senyoriu i molts d'aquests esdevenien focus o refugi de bandolers (2).

La conca mediterrània visqué amotinaments, aldarulls, desordres de poca amplitud i duració que es combinaren amb els desgavells socials endèmics: el bandolerisme. Per això, no és fàcil de distingir el límit entre una acció bandolera i una d'orientada exclusivament al robatori. Hem de tenir en compte que el bandoler “polític” també havia de menjar i, per tant, robar, de no ésser noble o gaudir del suport d'un noble.

La història política tradicional o bé mitifica el bandoler-heroi o bé el redueix a terme únicament de delinqüent comú. Hi trobem un nodrit anecdotari més o menys significatiu, però no pas una interpretació global.

Malgrat les distàncies, el bandolerisme és, per a la terra, el que la pirateria i el cors per al mar. Si els corsaris servien els interessos de grups estatals dominants, els bandolers podien estar al servei dels interessos de grups oligàrquico-senyorials.

L'activitat bandolera preferia dos marcs geogràfics: les muntanyes i les fronteres; a poder ésser, combinades. Eren les zones més dèbils dels estats, car a les muntanyes l'exèrcit no podia maniobrar, perquè les nombroses bandes exigien també forts contingents repressors i, d'altra banda, la lluita per a la configuració dels nous estats moderns impedia els acords per a combatre les bandositats de manera comuna. Els camins, sobretot rals, eren un focus principal d'assalts.

El bandolerisme té un origen poc definit; el trobem ja a l'Imperi Romà. Durant la baixa Edat Mitjana, Normandia, Occitània, Illa de França i Alemanya eren indrets de proliferació bandolera. L'auge, però, tingué lloc durant la segona meitat del segle XVI, quan el fenomen s'agreujà i s'estengué: Calàbria, Sicília, Venècia, Estats Pontificis, Nord d'Àfrica, Turquia, Albània, Iugoslàvia, Extremadura, País Valencià, Catalunya, Aragó... Encara al XVII tingué un relleu contrastat a la Itàlia meridional, als Països Catalans, a França i a Alemanya. A la segona meitat del Sis-cents s'esmortuí el problema, revi-

(1) Fernand BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Vol. II, México, F.C.E., 1953, p. 56.

(2) *Historia de España*, Vol. XXV, fundada per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, Espasa Calpe, 1982, p. 331.

talitzat el segle XVIII al sud d'Itàlia amb connotacions més estrictament socials. Al Dinou, hom constata activitat bandolera als Abruços, Calàbria, Andalusia, Hongria, Kurdistan i Xina. Adhuc després de la Segona Guerra Mundial ha rebrotat a Sardenya i Sicília.

Comprovem, per tant, que el bandolerisme és, essencialment i a l'època moderna, un fenomen mediterrani, en consonància amb la crisi social i econòmica.

La capacitat repressiva dels estats determinava el nivell d'incidència i virulència de les bandositats. La repressió exigia una mobilització "política" important, no existia un règim establert d'extradicions i les grans persecucions sovint no tenien massa èxit. Aquestes dificultats per a l'esclafament militar directe de la qüestió menaren a una diversificació de les solucions: allistaments, provocació de lluites entre bàndols, obligació d'allotjament a cases relacionades amb els bandolers (el que era un càstig sever), perdó per als bandolers que matessin algun company...

L'acondicionament de les masies de Catalunya i la vall del Roine a través de fortificacions, amagatalls, espitlleres i barris palesa la dimensió de l'activitat, sobretot fora dels nuclis urbans emmurallats.

Segons Braudel, el bandolerisme no és ni lluita de classes ni d'estaments. S'hi barregen les lluites senyorials, les lluites de l'home contra l'home i la rebel·lió latent dels miserables.

2. EL BANDOLERISME CATALÀ: CARACTERÍSTIQUES

"Com a fenomen social important, el bandolerisme català queda emmarcat en el període que va des de mitjan segle XIV fins a mitjan segle XVII, limitat per la depressió econòmica i la Pesta Negra i la crisi subsegüent del 1640. Des dels inicis segueix un desenvolupament progressiu i arriba al moment culminant en l'etapa, aproximadament d'un segle, compresa entre el regnat de Carles V i els primers trenta anys del segle XVII" (3). Dins d'aquest marc cronològic explicatiu, hem de distingir diferents etapes: una primera, d'arrel medieval, amb preponderància de les rivalitats nobiliàries; una segona, que arrenca al segle XVI i que afegeix al bandolerisme nobiliari un nou tipus de moviment; una tercera etapa, d'auge per l'agreujament dels factors que el propiciaven (segons Reglà, a partir de 1568); una quar-

(3) *Història Nacional de Catalunya*, Vol. VIII, fundada per Antoni Rovira i Virgili, a cura de Jaume SOBREQUÉS i CALLICÓ, Bilbao, Aedos, 1979, p. 379.

ta etapa, de plenitud: Felip II (1598-1621); una cinquena fase, que Reglà qualifica de *cant del cigne*: el regnat de Felip IV; posteriorment, el bandolerisme no desapareix, però perd el caràcter de peça fonamental de l'engranatge històric català.

El conflicte sobre el domini del castell de Sant Vicenç de Torelló (l'any 1296) entre Guillem de Montcada i el bisbe de Vic és el punt d'origen de les rivalitats. Gilabert de Nyer recolzà el bisbe i li comandà les tropes. Bernat Cadell féu el mateix amb les de Montcada (comptà amb el suport d'albigesos). La qüestió semblà arranjada en renunciar Guillem de Montcada, però l'any 1318 el plet sobre el castell d'Orís revitalitzà les confrontacions (4). Hi trobem la gènesi del posterior bandolerisme. El castell de Nyer correspon al poble del Conflent d'igual nom. La Torre de Cadell està enclavada a la Cerdanya, prop de Bellver. Durant el regnat de Joan I, i sobretot, el de Martí "l'Humà", augmentà la conflictivitat en gran mesura. El cronista Ramon Muntaner localitzà parcialitats a Tortosa: Garidells contra Carbons i Puigs. Amb la Crisi de la baixa Edat Mitjana, les bandositats es perfilen més extenses: el contingent demogràfic està penetrant (5). Tot i així, entre 1517 i 1539 priven encara les bandositats de tendència senyorial: mossèn Segura localitza a Igualada, el 1518, les rivalitats entre els Tries, Bonastres i Vivetes. El 1526, els dos bàndols (*nyerros* i *cadells*) s'uniren en la defensa de la Cerdanya contra la reina de Navarra (6).

El 1539, Carles V promulgà una pragmàtica contra el bandolerisme català, fet que Reglà considera esdeveniment de trànsit a una segona etapa. Prohibia les quadrilles (considerava com a tals els grups de més de tres homes armats); les penes eren l'assot, l'espunyament, les galeres. Condemnava a mort els que ferissin o matessin altri. Obligava a la denúncia dels malfactors i enunciava penes per als que ajudessin els aquadrillats. És el pas vers el bandolerisme popular: "es comprèn que si les quadrilles bel·licoses no pertanyien originàriament a una o altra parcialitat, hi busquessin reforç o protecció" (7).

La constitució de germandats o unions de les viles i localitats per a combatre el bandolerisme esdevé un tret comú i repetit a partir de la segona meitat del segle XVI. Trobem un precedent, el 1479,

(4) *Els Castells Catalans*, Vol. I, Barcelona, Ed. Rafael Dalmau, 1967, p. 272.

(5) Joan REGLÀ, *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, Ed. 62, 1966.

(6) *Els Castells Catalans*, Vol. I, p. 276.

(7) Daniel VENTURA i SOLÉ, *Aportacions a la història de Valls a través d'una obra de Josep M.ª Casas Homs a "Cultura"* (Valls, setembre 1979), p. 28.

en la germania lleidatana contra Matxicot, qui comandava un estol de 100 homes a cavall i 300 a peu ⁽⁸⁾. L'any 1559 les Unions proliferen; l'alçament de sometents esdevé pràctica usual davant notícies puntuals de proximitat o actuacions de bandolers. El virrei marquès de Tarifa (1554-1558) els havia agilitzat; també armà gent de confiança i enderrocà castells, topant amb les autoritats del Principat: hom presumia que els privilegis serien un fre als intents de "pacificar" l'ordre públic. El 1565 les terres compreses entre el Montsec i l'Ebre i entre la Segarra i la Llitera organitzaren una Unió per a denunciar sospitosos, no donar ni menjar ni beure als malfactors; un membre de la Unió podia atrapar bandolers fora del seu terme i jutjar-lo "in situ"; reeixí, però Felip II la dissolgué, perquè no acceptava l'actuació conjunta de les terres de Lleida amb la Llitera i el Baix Cinca. Precisament el 1565, Felip II sol·licità una lleva de 500 homes per a combatre el bandolerisme ⁽⁹⁾.

Reglà estima que el 1568 convergeixen diversos fenòmens que agreugen l'activitat bandolera; a partir d'aleshores, ha observat que el bandolerisme no té lloc sols a l'hivern (com correspon a una rivalitat de caire sobreestructural), sinó que ja és un fet de tot l'any: pren força el bandolerisme "fill de la misèria". Els factors als quals al·ludeix l'autor esmentat són: la revolta dels moriscos (Alpujarras) i dels Països Baixos, les guerres de religió a França (presència d'hugonots al Principat) i la pirateria turca a la Costa del Mediterrani. L'increment de les turbulències bandoleres comportà una proliferació dels sometents i unions. Mn. Segura notifica que l'any 1573 el sometent d'Igualada derrotà una quadrilla de 70 bandolers (heus ací les dimensions assolides); foren condemnats a la mort i forca, assots, bòria, tallar l'orella, degollina, esquarterament i galeres, a tenor del grau de responsabilitat i significació dins la banda ⁽¹⁰⁾. Les activitats dels cossos creats per a combatre el bandolerisme s'enfortiren i s'estengueren (diverses unions, compres de pedrenyals per als sometents, contactes amb unions d'altres indrets, persecucions, destruccions de castells —1592: Arsèguel—), que foren acompanyades per ordinacions reials (vigilància dels immigrants, creació de bisbats a Solsona i Barbastro, creació de la ciutadella de Jacà) i locals (tancament nocturn de mu-

(8) Josep LLADONOSA, *El bandolerisme a la Catalunya occidental*, Barcelona, Ed. Rafael Dalmau, 1972, p. 11.

(9) Antoni BACH i RIU, *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1972, p. 136.

(10) Mn. Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, Vol. I, Barcelona-Igualada, Ateneu Igualadí (SERPPAC), 1907 (facs. 1978), p. 505.

ralles, vigilància urbana, estols entorn del terme —la Seu d'Urgell—; aquestes mesures no arribaren a bon port per la incapacitat, per la manca d'acord sobre les jurisdiccions (el cas dels privilegis catalans, violats si les tropes reials ultrapassaven els seus límits legals), per la no col·laboració del gruix del poble (fos temor o suport) i per falta de recursos i homes.

El bandolerisme català havia sorgit per un seguit de raons estructurals. Resumim-ne les causes:

Econòmiques: alta imposició reial, desequilibri entre demografia i economia, misèries de la desocupació, caiguda de les rendes de la petita noblesa arran de la Sentència Arbitral de Guadalupe.

Socials: allotjaments; insatisfacció dels petits nobles: dèficit de places de càrrecs, menyspreu de l'aristocràcia consolidada (famílies de Prades, Cardona, Pallars); oposició entre la burgesia del pla i petita noblesa de muntanya; pressió dels immigrants: “a vegades era difícil de distingir els bandolers “gavatxos” dels grups de pastors pirinencs que venien amb els ramats a hivernar als plans de la Llitera i l'Urgell (11). Cisma progressiu entre canonges de la terra i bisbes estrangers.

Polítiques: conflicte de jurisdiccions entre el virrei, per un cantó, i els nobles i l'estament eclesiàstic, per l'altre; dret d'asil, tant a les ciutats com al camp; les contínues guerres frontereres havien avesat els seus habitants a viure en conflicte permanent.

Ideològiques: temor reial a la penetració dels hugonots per mitjà de la immigració gascona; exasperació sentimental del Barroc; intents secularitzadors —interessats— per part de la petita noblesa.

A aquestes causes genèriques s'afegí una sèrie de factors d'abast conjuntural que s'escaigueren durant el mandat de Felip III: inflació, temptacions de la circulació de moneda, agreujament de la situació de la petita noblesa arran de les Corts de 1599 que engruixiren l'estament aristocràtic; exaltació de l'heroi contra les autoritats centralitzants i fiscalitzadores; estagnament econòmic al canvi de segle.

El clima era enardit. Jeroni Pujades evalua en 300 les morts per tir de pedrenyal a la Catalunya de 1602; un viatger florentí explica que ningú no pot anar de Saragossa a Barcelona sense ésser atacat (12); el bandolerisme arriba a diversos indrets inhòspits (a l'Arboç i a Sant Llorenç de Morunys no hi havia hagut encara la presència bandolera) (13); les divisions arriben a la pròpia administració virreinal; època

(11) Josep LLADONOSA, op. cit., p. 5.

(12) Fernand BRAUDEL, op. cit., p. 50.

(13) Manuel SEGRET i RIU, *Bandolers i cercabregues (segle XVII)*, a “Boletín Arqueológico”, (Tarragona, 1971/2).

d'actuació de Perot Rocaguinarda (1607-1611); hi havia el 1610 un milió de pedrenyals a Catalunya. Les mesures dels virreis seguiren fracassant, àdhuc foren contraproductes: allotjaments decretats pel Duc de Monteleón (1603), Unions al marge de les constitucions (1606), etc. L'extrema rigidesa de les actuacions indiscriminades d'Alburquerque (capturà Rovireta i Trucafort) el menà a l'èxit... que durà fins que Alcalà deixà el càrrec, qui havia seguit la política de duresa d'Alburquerque, però que havia esdevingut impopular. Les propostes havien estat diverses; anotem la del prior del Carme, de Vic: prohibir la immigració francesa, prohibir les capes gascones (que permetien gran agilitat i eren importades), prohibir els bastons punxeguts i les fundes d'armes (exceptuant els cavallers) (14). El 1613 fou creat el càrrec de comissari, anomenat pel virrei per a cada vegueria... era un noble: "Sembla que això ens autoritza a afirmar que ens trobem en els moments culminants del bandolerisme dels fills de la misèria" (15).

La desaparició, del Principat, dels virreis "durs" comportà la represa del bandolerisme entorn de 1625. Reglà considera aquesta fase com un cant del cigne, en el qual la millor veu correspongué a Serralonga (1622-1634). S'hi afegí aleshores, amb certa evidència, el factor "nacional", ateses les circumstàncies històriques. Aquesta etapa tingué força a València, que "atravesó el siglo XVII con dos graves problemas auestas, el de la expulsión de los moriscos y el del bandolerismo, encadenados entre sí, porque el bandolerismo del barroco fue "fill de la misèria", y la miseria fue en gran parte una derivación de la expulsión de 1609; por eso no fueron las medidas represivas las eficaces contra el bandolerismo; sólo la recuperación económica de los últimos decenios del siglo marcó el ocaso de aquel complejo y persistente fenómeno" (16). Cal advertir, però, que Casey jutja el bandolerisme valencià com un element reaccionari, al servei dels grups oligàrquics (contraban), i que deturà les possibilitats de mobilització social. També al País Valencià les mesures virreinals foren, amb poques excepcions, cares i ineficaces. En qualsevol cas, però, no convenim amb els autors que consideren que el bandolerisme acabà amb la repressió d'Alburquerque. El mateix Reglà, en canvi, ja assenyala aquesta fase prèvia a la Guerra de Secessió.

Aquest conflicte armat, la pèrdua de líders capaços de sostenir lluites aferrissades contra les forces del virrei, la Guerra dels Trenta

(14) Joan REGLÀ, op. cit., p. 140.

(15) *Ibidem*, p. 135.

(16) *Historia de España*, Vol. XXV, p. 201.

Anys, l'atracció posterior a la Guerra contra Felip IV dels nobles vers la Cort i, com a causa fonamental, la recuperació econòmica intuïda al darrer terç del segle XVII, tallaren les ales al bandolerisme, el qual rebrotà puntualment: guerrilla antiborbònica, els murrís al XVIII, Guerra contra el Francès i disputes carlines (trabucaires, roders).

El bandolerisme tingué, doncs, dues vessants: una, de nobiliària (fermentada per les rivalitats antigues i al marge de causes econòmiques, integrada per grans magnats aristocràtico-feudals i cavallers arruïnats) i, una altra, de popular (conseqüència directa de la misèria; que donà autèntic relleu al fenòmen). Al primer terç del segle XVII es confongueren, en agreujar-se la situació dels sectors afectats per la crisi. Mossèn Segura distingeix entre el bandoler noble —considerat heroi popular— i el d'extracció humil (que, després d'una acció violenta concreta, no té altre remei que robar per a subsistir); existia el gandul o pervers que s'aprofitava del "bandolerisme honrat o semi-honrat" (17). El mateix autor tipifica l'origen de la vida bandolera: baralles particulars comportaven venjances i aquestes originaven més morts que implicaven amics i parents; hi havia d'intervenir la justícia, fet que provocava per al perseguit la necessitat de dur una vida a boscos, coves i masies i "cometent sovint robos y violencias, ja que no podian guanyarse la vida treballant tranquilament en llurs cases" (18).

Els objectius dels botins eren: bestiar, diners, roba, joies, saqueigs d'hortes i carros, assalts a masies i les "composicions" (segrests). Les armes més usuals eren els pedrenyals (arma de foc disparada amb pedra foguera), ballestes, espingardes (arma de foc de fàcil maneig), llances i roderes. La indumentària freqüent era: casaca virolada, gipó, calces i gorra blanca i, sobretot, capa gascona —de poc pes—.

Soler i Terol considera els nyerros defensors dels drets dels senyors; els cadells defensarien les ciutats. Entre els primers, hi troba gran nombre de francesos. Vilar hi discrepa, car les ciutats estaven dividides entre elles (no eren capaces ni de presentar un front comú a les Corts) i estima que els cadells tenien tants o més francesos que els nyerros. No troba clares, Vilar, les distincions dels dos bàndols: els noms heretats de l'època medieval persistien, però la realitat havia canviat; les bandositats es guiaven per un complex de tradicions i sentiments: els nyerros recollirien la indisciplina nobiliària —generosa i

(17) Mn. Joan SEGURA, op. cit., p. 497.

(18) Ibidem, p. 496.

aventurera— i els cadells el particularisme dels furs⁽¹⁹⁾. Pierre Vilar és més prudent —en aquest cas— que Joan Reglà, qui afirma que els nyerros tenien una mentalitat feudalitzant, pròpia dels cavallers de la muntanya i els canonges, mentre que els cadells defensaven el poder monàrquic i les ciutats i les viles. Gosa valorar que els cadells eren col·laboracionistes i reialistes⁽²⁰⁾.

Els principals cabdills dels nyerros foren: Rocaguinarda, Serralonga, Tallaferro, Joan Terés —virrei i arquebisbe de Tarragona—, Miquel Morell i Alexandre d'Alentorn —diputat militar—. Els cadells destacats foren Francesc de Robuster —bisbe de Vic—, Francesc de Navel —conseller en cap de Barcelona—, Aleix de Marimon, —governador general de Catalunya— i Trucafort!

3. BANDOLERS I RIVALITATS AL CAMP DE TARRAGONA

Reglà recull l'opinió del Marquès de Llombai, virrei de Catalunya, el 1539: “pasé por Tarragona y no hay bandos en ella...”⁽²¹⁾. Tanmateix, constatem l'existència de rivalitats el 1422 entre les famílies Anguera i Mercader, de Valls, i en el període 1380-1420 entre els Poca i els Bardina, a la Conca de Barberà; és a dir que el virrei només podia referir-se de present, en tot cas, a la inexistència de bàndols en terres tarragonines.

De fet, fins al 1570 no proliferen les notícies sobre activitats bandoleres al Camp. És en aqueixa època quan —tornem a Reglà— s'uneix el bandolerisme popular —de base econòmica— a les rivalitats. Intuïm, per tant, que el bandolerisme tindria, al Camp de Tarragona, un fonament socio-econòmic.

El 1571 una quadrilla de cent homes, capitanejada per Joan Pons, actua per Sarral i Montblanc. L'any següent, el “Sastre Vell” també es fa present a la Conca, i Puigjaner localitza, pel maig, una banda d'un centenar d'homes al Pont d'Armentera, en contra de la qual fracassa l'escamot del sometent comandat per Francesc Prunera⁽²²⁾.

Ratifiquem l'auge del fenomen al Camp, en comprovar que de

(19) Pierre VILAR, *Catalunya en la España Moderna*, Barcelona, Crítica, 1979, pp. 408-413.

(20) Joan REGLÀ, op. cit., capítol I.

(21) Joan REGLÀ, op. cit., p. 49.

(22) Francisco PUIGJANER i GUAL, *Historia de la villa de Valls*, Valls, Imprenta de Francisco Pellisser, 1881, p. 173.

les quatre grans colles de l'any 1603 —reiterem Reglà—, tres hi pertanyen: Voltors, Morells i la del "Pai Català". L'altra colla era la d'en Garrigós. Ja Jeroni Pujades recollí que el 1602 fou decretat sometent general per a combatre els nombrosos lladres de pas del Camp de Tarragona i del Vallès. El 1603 hom perseguí 7 o 8 bandolers que rondaven la Selva, i el 1609 Josep Janer "el Frare" —de Montblanc— i Joan Cabestany, batlle de Barberà, també foren encaçats i van ésser capturats, junt amb quatre homes de Biure, tres de Barberà, un de les Piles de Gaià i un altre de Sarral.

Enregistrem l'actuació de Lluís de Montcada el 1613, any de forta sequera. L'arquebisbe de Tarragona organitzà una germandat de soldats, per a perseguir bandolers i lladres, "triat entre homes de bé, amb família i diners per perdre" (23), per tal que la independència econòmica garantís llur imparcialitat. L'escamot era format per quatre soldats a peu i dos a cavall i destinat a encerrar bandolers en el període de quatre mesos.

El 1615, "Rovireta", al front de vint homes, occí el batlle de Vila-rodona i el seu germà. El 1616 fou mort un bandoler a Montblanc; la Unió assetjà un grup d'individus a Poblet i el castigà durament. Hom cregué que el bandolerisme estava aniquilat; fins i tot els tarragonins ho celebraren amb missa i processó. Però s'erraven de mig a mig: a finals d'any, hagueren de reorganitzar el sometent. Tot i així, la repressió tingué certs efectes: les referències a bandolers entre 1618 i 1623 són escasses i vagues. En coincidència amb la represa bandolera al Principat (vers el 1625), el virrei, bisbe de Solsona, advertí l'increment bandoler a l'arquebisbat de Tarragona perquè les jurisdiccions eren arrendades, ateses les grans dimensions del territori; els arrendadors ans preferien aprofitar-se del delictes que combatre'l (24). El 1626, el sometent de Sarral acabà amb Lluís Foguet i un any després fou capturat Tomàs Folch, qui actuava al Coll de Balaguer.

Hem considerat que el Camp de Tarragona era una unitat econòmica, social i política, malgrat certs desencaixos. La Comuna del Camp n'era l'element institucional més definidor. L'activitat bandolera confirma les relacions estructurals entre l'Alt Camp i la Conca de Barberà (el 1602, la batuda organitzada pel veguer de Tarragona fou realitzada a l'ensens pels sometents de Sarral, Cabra i l'Esplugu). En analitzar les accions de Gabriel Oliver a la Conca, a Tarragona i a l'Alt Camp, ratificarem aquesta unitat.

(23) Indaleci CASTELLS, *Notes històriques a "Crònica de Valls"* (Valls, 10 octubre 1914).

(24) Joan REGLÀ, op. cit., p. 172.

La Comuna del Camp fou creada, el 1305, dins el senyoriu de Tarragona. Martí "l'Humà" la confirmà, el 1399, en concedir el dret a la unió de diverses localitats. La Selva en fou la seu. La Comuna passa de tenir competències administratives a tenir-les polítiques: repartia talls i càrregues fiscals, canalitzava l'excedent agrícola vers l'exportació, perseguia malfactors, defensava les costes contra els atacs piràtics (abundants des de 1550) i, en la Guerra dels Segadors, organitzà la resistència anti-filipista (25).

En virtut d'aquesta autonomia, la Comuna reestructurà el trajecte Reus-la Selva-Alcover-Valls, substituint-lo pel "camí travesser" que anava de Reus a Valls pel Milà, estalviant sis quilòmetres respecte a la ruta anterior. Per a finançar-lo, procedí al fogatge de 1563. Així mateix col·laborà en la fortificació de Salou (per a evitar la repetició de les ràtzies dels moros), però topà amb Lluís Icart, batlle general de Catalunya, quan aquest sol·licità, el 1575, la contribució econòmica de la Comuna per a la fortificació de Tarragona. El mateix any divergí del cardenal Cervantes en l'aportació monetària per a finançar la Unió. La defensa dels interessos de la comunitat fa concloure a Eufemí Fort que "si al Camp de Tarragona potser no proliferen més els bandolers, cal atribuir-ho granment a la tàctica de la Comuna, que feia el repartiment dels tributs, i aquests repartiments necessàriament responien força més a les realitats exigibles amb una inqüestionable consideració humana en cada cas concret que era plantejat" (26).

L'actitud de la Comuna respecte al bandolerisme fou ambigua: defugia d'entrar en les rivalitats; però s'adherí —el 1605— a la Unió general, malgrat que s'oposà amb èxit als allotjaments decretats pel virrei duc de Monteleón, que els considerava necessaris per a erradicar el bandolerisme. D'altra banda, el repartiment d'armes —contra els moros, en la guerra contra França, etc.— facilitava les topades sagnants.

Les particularitats històriques de la vila de Valls, expliquen perquè, dins del context del Camp de Tarragona, és la capital de l'Alt Camp el principal nucli bandoler, condicionat pel fet d'ésser un centre d'intercanvis dins del Camp.

Gabriel Secall parla de l'existència de les forques i l'ús que se'n féu l'any 1563 per a castigar un moneder fals i un defraudador a la

(25) Francesc ALENTORN i BALLESTER, *Els vallencs pel carrer de l'Amargura*, Valls, Eduard Castells, 1931, pp. 29-30.

(26) Eufemí FORT i COGUL, *Notícia històrica d'una singular institució medieval. La Comunitat dels pobles del Camp de Tarragona*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajua, 1975, p. 169.

Universitat⁽²⁷⁾. El caire conflictiu de la societat val·lenca empitjorà, com ho reflecteix el tancament de les portes de la muralla (llevat del Portal Nou), l'any 1581. El 1585 fou constituït un sometent de sis dies, encapçalat pel batlle i els jurats. La població de Valls degué disposar de força armes, perquè el 1598 foren repartits 200 arcabussos per a combatre a França. El 1602, el batlle de Valls Anton Arbós fou empresonat, per haver comès un homicidi: inferim l'entrellat polític dels conflictes; Arbós escapà de la presó (segons la llegenda, gràcies a l'ajut de la Mare de Déu de la Candela) i es refugià a l'Església parroquial de Sant Joan, sense que l'arquebisbe autoritzés la violació del dret de refugi. El 1603 fou pres Pere Fabregat, de la quadrilla del Pai Català.

L'augment de les tensions socials motivà l'intent d'aplicar solucions dràstiques. Joan de Montcada, arquebisbe de Tarragona, ordenà l'escomesa persistent dels bandolers, car "l'experiència ha demostrat que en les parts on hi ha hagut contínua persecució no han tingut dits lladres, bandolers ni homes facinerosos asiento ni han gosat entrar en aquelles (sic)"⁽²⁸⁾. Però el bandolerisme venia de lluny: el 1613 foren condemnats a assots i galeres Jaume Pasqual i Francesc Mestre, pel Juí de Promens. Aquest privilegi hagué d'ésser interdit, en tant que el 1614 la Universitat de Valls es comprometé econòmicament (15 lliures mensuals) i políticament (permetre l'entrada de perseguïdors de bandolers a la vila) amb l'arquebisbe de Tarragona. El 1616 fou penjat el "Negret d'Alcover", de la quadrilla d'en Rovireta.

El 1627 el bisbe de Solsona, virrei de Catalunya, analitza parcialment la causa de l'extensió del bandolerisme "como se experimenta en Tarragona y muchos lugares del Arzobispado y en particular en la villa de Valls, adonde según consta de procesos de esta Audiencia están retirados en la Iglesia muchos infamados de ladrones y haber cometido muchas muertes"⁽²⁹⁾.

Però les principals disputes i les violències més rellevants foren entre els bàndols dels Voltors i els Morells, que actuaven en l'eix Valls-Alcover.

El 1601, la cruesa dels enfrontaments retreia els veïns a les cases. El batlle d'Alcover sol·licità l'ajut de Valls i la Comuna per a evitar les violències. El 14 d'abril de 1602 es produïren set morts. El 29 de

(27) Gabriel SECALL i GÜELL, *La justícia i la societat conflictiva al Valls medieval a "Cultura"* (Valls, març 1984), p. 16.

(28) Indaleci CASTELLS, op. cit.

(29) Joan REGLÀ, op. cit., p. 172.

juliol, dia de mercat a Valls, es barallaren Morells i Voltors, els quals comptaren amb el recolzament de diversos vallencs, atès que Pere Voltor era fill de Valls. Els Morells s'hagueren de recollir a l'Església; foren convençuts, per la Universitat, d'abandonar la vila. L'endemà, el veguer i el seu escamot feren cap a Alcover, on desarmaren els bàndols, però els principals capitostos fugiren. L'abril, el bàndol de Pere Voltor i el Pai Català havia matat —amb la indiferència de les autoritats locals— el comissari reial Epifani Olives i Terés, nebot del virrei. L'historiador Daniel Ventura apunta la possibilitat que Pere Voltor hagués estat condemnat el 1580 a assots i marca de lladre ⁽³⁰⁾.

El 17 d'octubre de 1602, Pere Voltor fou processat i condemnat, després de deliberacions i pressions, a perdre les orelles, ésser esquarterat, espunyat, degollat i arrossegat... El 26 d'octubre "només" fou esquarterat. El seu company Pai Català s'havia fet escàpol i el 24 d'octubre assaltà l'hostal dels Monjos, i fins al 1609 no fou pres i penjat per la Unió.

El 10 de març de 1603 fou signada la pau entre Jeroni Armengol, baró de Rocafort, delegat dels Voltors, i Lluís Farré, senyor del Morell, que representava el lloctinent del batlle de Valls. Francesc Alentorn estima que "amb la concòrdia de 1603, signada pels antagonistes, els bàndols cessaren de prosperar" ⁽³¹⁾. Potser devallaren, però els esperits devien romandre encesos: el 20 de març (deu dies després) foren penjats Pere Font —de Barcelona—, un Voltor —de Reus— i en Domingo, per robar moneda; el 15 d'abril, mossèn Soldevila, partidari dels morells, rebé tres tirs de pedrenyal, a Montblanc; el 12 de juliol, Valls festejà la mort de l'arquebisbe de Tarragona Terés, virrei de Catalunya, oncle del comissari reial esmentat; el 1613 foren capturats vuit membres de la colla dels Voltors, a Poblet (tres eren de Montblanc) i els penjaren.

Precisament, el 1613 fou mort Miquel Morell pel veguer de Lleida, Miquel Àger. El cognom Morell provenia del senyor de la vila del Morell. La família s'establí a Alcover i actuà a la Serra de Prades. El 1610 fou processat i perdonat, a canvi de servir en l'exèrcit italià. El 1613, però, tornà a actuar, sobretot a Lleida —on li sobrevingué la mort— i a l'Osona. L'historiador lleidatà Lladonosa, en referir-s'hi, comenta, pertocant les terres altes: "La presència de noves colles de bandits i el procés seguit el 9 de març de 1612 contra el veguer Baltasar Claramunt, acusat d'adúlter, i de tenir tractes amb els cadells, un

(30) Daniel VENTURA, op. cit., p. 26.

(31) Francesc ALENTORN, op. cit., p. 34.

dels bàndols en lluita, obligaren el virrei Marquès d'Almazán a nomenar un comissari delegat per la vegueria de Lleida-Pallars en la persona del comte d'Erill. El càrrec de veguer serà donat a Miquel d'Àger, que acabarà amb les quadrilles de Miquel Morell i el Bord de Clua" (32).

Hem comprovat que un Morell era lloctinent del batlle de Valls.

Els Voltors intentaven també de controlar els càrrecs de la Universitat. Hi reeixiren. La primera notícia de la família, la troba Daniel Ventura al 1157, quan l'ardiaca de Tarragona donà a Pere Voltor un mas a Alcover. El 1394, un Voltor és jurat a Valls. Els Voltor engrandiren les propietats de Valls, que augmentaren en unir-se amb la família Gornal. Recordem que Jacint Voltor i Macià Gornal eren els dos primers mercaders de la vila, entre 1625 i 1628. Sovint ocuparen càrrecs: Joan Voltor (batlle el 1565, jurat el 1569), un altre Joan Voltor (batlle el 1613, jurat el 1617-18, procurador general del comte de Savellà el 1617), Joan Jacint Voltor (jurat el 1628, batlle el 1633-36, accedí al rang militar el 1639, col·laborà amb Biure i Margarit en la Guerra dels Segadors), Macià Gornal (batlle el 1591-92 i jurat posteriorment) (33).

Si tenim en compte que Miquel Morell era nyerro (succeí a Perot Rocaguinarda, el 1611) i que se'ns representa que en el procés contra Gabriel Oliver, cadell, les autoritats valenques —voltors— toleraven la seva actuació, podem concloure que els Morells eren nyerros i els Voltors cadells. Desmentim, per tant, Puigjaner, qui titlla els Voltors de nyerros i els Morells de cadells (34). És clar que cal prendre en consideració la relativitat dels conceptes, tanmateix. Sembla ésser cert que, almenys a Valls, els cadells deuriem tenir una vessant "burgesa" o "urbana". Voltor era mercader, Oliver era ferrer, Pau Prats sastre, etc. Els que en el procés a Gabriel Oliver són reputats de nyerros són gent del camp —pagesos o pastors—, tan propietaris com gent humil.

En canvi, la teoria de Soler i Terol sobre el caràcter "col·laboracionista" dels cadells semblaria incorrecte si tenim present que Antoni d'Armengol, baró de Rocafort, ex-voltor, capitanejà la gent del Camp de Tarragona contra el marquès de los Vélez i organitzà la defensa de Cambrils (35). En aquest sentit, abonaríem la tesi que les rivalitats entre bàndols s'esmoreïren amb la Guerra dels Segadors.

(32) Josep LLADONOSA, *Història de Lleida*, Vol. II, Tàrrrega, F. Camps Calmet ed., 1974, p. 454.

(33) Indaleci CASTELLS, *Gornals i Voltors* a "Butlletí de l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus", n.º 43 (1976), pp. 201-202.

(34) Francisco PUIGJANER, op. cit., pp. 179-180.

(35) Francesc ALENTORN, op. cit., pp. 44-45.

4. EL PROCÉS A GABRIEL OLIVER

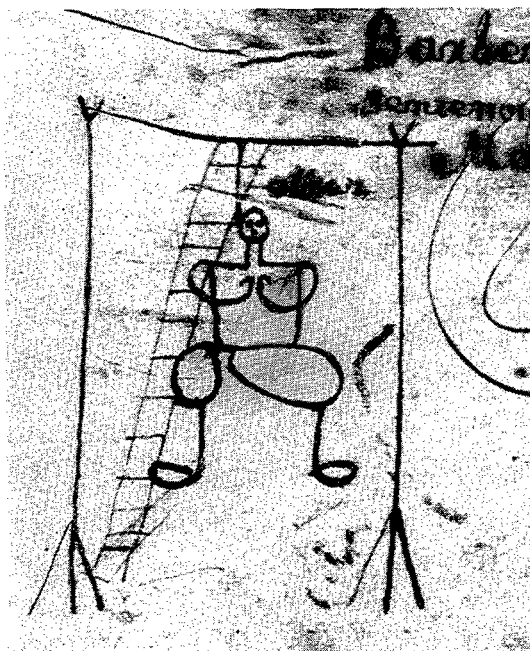
A) Descripció

El processament incoat contra Gabriel Oliver consta de 197 pàgines de format foli.

Podem dividir-lo, bàsicament, en cinc apartats:

1. Testimoni en defensa de Gabriel Oliver (pàgs. 1-8).
2. Depositions i proves aportades pel procurador fiscal (pàgs. 9-157).
3. Defensa de Gabriel Oliver (pàgs. 158-169).
4. Nova part del procurador fiscal (pàgs. 169-183).
5. Sentència (pàgs. 184-197).

En el primer full hi ha la capçalera del procés fet pel "Procurator fiscalis Curie et jurisdictionis venerandi Prioratus Cathalonie Sacre Ordinis Sti. Joannis Hierosolimitanensis contra Gabrielum Oliver als lo Pixo, ferri fabrum ville de Vallibus. N.º 91. 1628. Barberà. Procés criminal y sentencia de mort".

Aquest dibuix també figura en el primer foli. És freqüent de trobar dissenys als judicis (36), però aquest podria ésser posterior al segle XVII, ja que el tipus de lletra no s'hi correspon.

(36) José COROLEU, *Dietarios de la Generalidad de Catalunya*. Barcelona, La Vanguardia, 1889, p. 50.

(37) ACA-Sant Joan de Jerusalem, Armari 13 (Barberà) Lligall 1, fol. 2.

Segueix la fórmula “Originale testium receptorum pro parte dictis Gabrielis Oliver in et super articulis *pro sui defensione oblati*” (37). És l'assessor Andreu Farnós, de la vila de Montblanc. Fa d'escrivà el notari vallenc Climent Camps, autoritat apostòlica i reial.

1.—El dia 15 de desembre de 1628, al castell de Barberà. Deposaren els següents declarants de la defensa:

Macià Renyer, peraire de llana, vallenc, de 55 anys. Reproduïm, a continuació, el model del jurament, que es va repetint en els diversos testimonis: “Matias Ranyer, parator lane, ville de Vallibus, campi et archidiocesis Tarra., etatis pro ut yipse dixit quinquaginte quinq annorum parum plus vel minus, cognitus a me not(ari) et escribà infro testis citatus qui juravit in animam suam ad domini Deum et eius Sancta quator Evangelia manibus suis corporaliter testa in manu et posse honor(abile) Jacobi Tibau, baiuli oppidi de Barbera. Se dicere et deponere veritatem omnimoda quam sci, et in super huyus de quibus inferius interrogabitur”.

Interrogat sobre diferents articles, respon conèixer a Gabriel Oliver, reputar-lo com home de bé i cadell, i considera nyerros a diversos denunciants.

A l'acabament de totes les deposicions, hi ha la firma del declarant: “Jo, mesia rainer firmo la present mia deposicio” (sic) (38).

Les declaracions de la majoria d'interpel·lats, en no saber escriure, són signades per altri. Conclouen de la manera següent: “Fuit sibi lectus presentibus dictis magnificus baiulo et assessorem et perseveravit” (39).

Gabriel Alonso declarà en segon lloc. Era bracer, de 26 anys, i testimonià el mateix dia que l'anterior. També reputà Oliver per home de bé, diu que a Valls existeixen dues parcialitats, una de nyerros i altra de cadells (la del “Pixo”). Són nyerros diversos denunciants. La seva declaració, la firma Pere Joan Martorell, de l'Espluga de Francolí.

El dia 15 també, manifestà Pere Joan Pier, pagès de Valls, de 46 anys. Creu en la bondat d'Oliver i que és treballador, excepte de dos anys ençà. Al poble, el consideren cadell, i a alguns acusants, nyerros. Signa el mateix Pere Joan Martorell, de l'Espluga.

De Pere Joan Pier, hem trobat el contracte d'arrendament que li féu, el 8 de març de 1627, Salvador Torrell, ferrer, en concepte d'un hort, una masia i moreres i arbres fruiters, a la partida de Freixa. Es

(38) Ibidem, fol. 3.

(39) Ibidem, fol. 3.

comprometé a pagar 95 lliures, per 5 anys. També hem recollit el rearrendament d'un hort, el 24 de juny del 1627, propietat del mercader Poblet, de Valls, a Magí Torner, pel mateix preu i condicions que Pier havia d'acatar ⁽⁴⁰⁾.

El mateix jorn confessà Joan Esteve, pagès de Valls, de 36 anys. Reafirmà les exposicions anteriors. De famílies Esteve vallenques, n'hem localitzat una de peraires i una altra d'escultors. També, signa Pere Joan Martorell.

2.—L'encapçalament del foli 9 és una repetició del primer. Ve a ésser la coberta del procés fiscal: "Originale processus inquisitionis fulminate coram ad modum III. D(omi)no Francisco de Paguera Gubernatorem dicti Prioratus Cathalonie pro Sacra Religione Hierosolimitanensis" ⁽⁴¹⁾. L'assessor i el notari són els mateixos que en la defensa. Comença el foli 10 amb l'acusació feta pel procurador fiscal que presenta el conjunt de malifetes d'Oliver.

La data d'aquest acusament és el 4 de novembre de 1628 i, per tant, els testimonis de la defensa que figuren en el primer lloc documental foren posteriors. El procurador fiscal notifica al governador del Priorat la captura, per part del batlle de Torrefarrera, de Gabriel Oliver, havent comès "homicidis voluntaris, llatrocinis en camins reals y altres parts, captiveris, incendis, violades donselles y fetes moltes altres coses escandalosas y es anat molt temps aquadrillat ab lo Gavaitx de Serdanet y altres vellacos facinerosos" ⁽⁴²⁾. Per tal de fer-lo servir com a prova, demanà al procurador que s'inclogui en el procés l'interrogatori sota tortura seguit contra Antoni Hujol, "soci y companyo" del "Pixo". El mateix dia, el governador del Priorat acceptà la petició i en manà reproduir còpia.

La interpel·lació d'Antoni Hujol, el qual havia estat pres el 5 d'agost pels batlle, sots-batlle i sometent de Valls —de la forma que després veurem (cap. 4; c)—, la féu el 7 d'agost. El "Manresà", sobrenom d'Hujol, confessà diversos crims i delictes, en alguns dels quals participà Gabriel Oliver. Com que era menor de 25 anys, li assignaren Vicenç Castany, teixidor de lli, com a tutor al llarg de l'interrogatori. En no saber escriure Hujol, Salvador Baldrich li firma la declaració. El foli 34 reproduïx que el notari Jacint Pedroló constatà la veracitat de la còpia, fet pel qual cobrà vint sous, com queda especificat sota el segell.

(40) AHCV. Notaris de Valls, Sèrie Minor, Jacint Comes, 1627-1628, lligall 118, caixa 56.

(41) ACA, fol. 19.

(42) ACA, fol. 11.

El 19 de novembre prestà declaració, a Barberà, Pere Pau Plana, que fou qui denuncià Gabriel Oliver a través d'un parent lleidatà. Explicà l'assassinat del seu germà Gabriel, en el qual va prendre part el "Pixo". Ell mateix signa la deposició. Folis 35 a 37.

A continuació, deposa Josep Esteve, jove peraire de Valls, de 21 anys d'edat. Diu conèixer Gabriel Oliver, per ésser de la mateixa vila, i relata els casos en els quals hom rumoreja que intervingué. La pauta és: "Així mateix es publica veu y fama que lo dit Gabriel Oliver als. Pixo en companyia de altres ha mort..." (43). En no saber d'escriure, firma la declaració Joan Cabestany. Comprèn dels folis 37 al 47.

El mateix dia i també a Barberà, testimonià Antoni Pau Pallarès, peraire de llana, de 24 anys. Devia tenir una bona situació econòmica, ja que se'ns presenta sovint com a receptor de violaris (44). A l'igual de Josep Esteve, formulà la seva confessió atenent la pública veu i fama.

La declaració acaba així: "La publica veu y fama de totes les coses demunt dites he sentit jo testic y oida no sols de despres ensa que lo dit Gabriel Oliver als. Pixo esta pres pero enchara molt abans y en lo temps que se seguien les cosses demunt dit perque axi com se anaven seguint se anaven dient i publicant per la dita vila de Valls y que la maior part del poble a la una les diu y publica" (45). Signa ell mateix. Acaba al foli 57.

El dia 20 de novembre alliberen de la presó a Gabriel Oliver... per tal d'ésser interrogat per la justícia. Excepte pertocant la professió, la naturalitat i la residència en els darrers temps, no respon o ho fa amb evasives ("no y se res", "no y ha un tal", "nom record") a les qüestions, sobre delictes i quadrilla, que realitza el procurador. No sap escriure i li firma l'atestació Antoni Pau Pallarès. Aquest primer interrogatori a Gabriel Oliver s'extén del foli 57 al 73.

Als dos folis següents, el dia 21, Josep Granell denuncia el "Pixo" per l'intent d'assassinat de què ell va ésser objecte. Acaba "y axi senyor governador pus te aqui en son poder lo dit delinquent jo. I suplique lo castigue per justitia que de nostre senyor Deu Jesuxpt haura la paga" (46). Signa ell mateix.

El següent atestat és de Ramon Rojals, pagès, de 25 anys, de Valls, qui declara el 21 de novembre. Denuncia la temptativa d'homi-

(43) ACA, fol. 41.

(44) AHCV, lligall citat.

(45) ACA, fol. 56-57.

(46) ACA, fol. 75.

cidi comesa al veguer del Rei, essent-ne ell criat. Reconeugué entre els aquadrillats al "Pixo". Li signa la declaració, que s'inicia al foli 75 per acabar al 79, Antoni Pau Pallarès.

La pròxima exposició, el mateix dia, la féu el pagès vallenc, de 23 anys, Antoni Arnau. Explica com va veure Gabriel Oliver ocultant un moltó sota la capa. Comprèn els folis 80 i 81 i signa el mateix home que abans.

El dia 24 de novembre, Francesc Granell ratificà la manifestació del seu germà i donà detalls de com fou curat. Signa Josep Ricart. Folis 81-83.

Els tres propers testimoniatsges (folis 84-102; dies 25 i 26 de novembre) són efectuats per gent relacionada amb el robatori i la violació al mas de la Sra. Ollera: Montserrat Bellver, mosso i bover, de 20 anys —no sap escriure, llavors signa Josep Ricart—; Gaspar Lluch, encarregat del molí fariner de la vídua de Melcior Oller —signa l'anterior— i Maria, donzella al servei de n'Oller, violada en l'assalt —signa Joan Cabestany—.

Joan Plana, sabater, de Valls, de seixanta anys, i Bernat Plana, fill, de 18 anys, testimonien el 26 de novembre, sobre l'assassinat de Gabriel Plana, llur familiar proper. Folis 102-109. Signa Joan Cabestany, per dos cops.

Torna a prestar declaració Antoni Arnau i també ho fa l'abans signant Josep Ricart, ambdós testimonis de la cura de Josep Granell. Ricart és un adolescent i firma les dues deposicions, verificades el 26 de novembre, que abasten del foli 110 al 112.

Dues noves notificacions amb caràcter de pública veu i fama són realitzades, el mateix dia, per Ramon Rojals i Francesc Granell. Les signa Joan Cabestany, de Barberà. Folis 113-118.

El 29 de novembre, el procurador fiscal sol·licita que sigui inclosa la visura del cadàver de Gabriel Plana, efectuada el 12 de maig de 1628. En foren testimonis: Salvador Bellver, Antoni Joan Plana, Pau Fontanilles, Joan Pla, Josep Mateu —procurador fiscal de la cúria— i Bartomeu Curiat —nunci jurat de la cúria—.

El notari Pedrolo, que ara només cobra deu sous —car la còpia era més curta—, n'avalà la veracitat. Folis 119-121.

El 2 de desembre de 1628, una nova cèdula del fiscal origina la reproducció literal de set testimoniatsges en relació amb el "cas Ollera": Jaume Gil, del Milà (feta el 19 de desembre de 1627 i en poder de Francesc Barberà, notari de Tarragona i escrivà de la Cort de la governació del Camp, amb assistència del batlle del Milà Joan Pau Pla-

na); Sebastiana Ollera (ídem 20 desembre 1627); Guillem Bertran, pastor de Valls (el 21 desembre 1627 la realitza davant Miquel Reverter, notari públic de Barcelona, amb assistència d'Antoni Torner, comissari reial de la mateixa ciutat); Pasqual Cerveró, *sombrerer* vallenc (ídem); Joan Pasqual, *peraire* de Valls, (ídem, 22 gener 1628); Jaume Massó, *calceter* (ídem 23 gener 1628) i Jaume Gil (ídem, 25 gener 1628). Aquestes declaracions (folis 122 a 146) són copiades per Climent Camps, notari del procés.

El 2 de desembre de 1628, el procurador tornà a interrogar, cloent els actes d'acusació, a Gabriel Oliver, qui respongué amb les mateixes evasives de la primera interpel·lació. Folis 146-152.

El mateix dia, el procurador fiscal recopila els càrrecs i demana que "hagudes per publicades les deffenses de Gabriel Oliver als. Pixo, detingut pres en les presons del present castell de Barbara, si acars algunes ne haura donades sia assignat a sentència i deguda execucio de aquella per algun dia cert ab continuatio de dies y hores y si sera menester esser prohehit de torments a fi y efecte que la veritat isca a llum" (47). Folis 152 a 157. El procurador anuncia que al següent disabte dictarà la sentència.

3.—La defensa sol·licita una pròrroga, atès que l'enquesta fiscal comprèn 86 folis i no li fou lliurada amb la suficient antelació. La petició, la formula Esperança Olivera, muller, per poc temps, del "Pixo". El 8 de desembre és concedida una moratòria de tres dies.

Tot seguit, el defensor Terradas enumera les raons per les quals considera que Gabriel Oliver és innocent:

— en no existir cap prova plena ni semiplena ni indicatiu, no pot seguir-se'n cap acció civil ni criminal, ni aplicar pena ordinària, extraordinària, ni tortura.

— "dit Gabriel Oliver ferrer és home de be, de bona vida, bon cristià y bon treballador de son offici de ferrer, y persona que no se agrada ni es agrada de injuriar a persona alguna y altrament per tal està publicament tingut y reputat y tal es veu y fama publica per tots los qui'l coneixen" (48).

— a Valls hi ha dues parcialitats: nyerros i cadells. Gabriel Oliver és tingut per cadell; en canvi, Josep Esteve, Antoni Pau Pallarès, Josep Granell, Ramon Rojals, Antoni Arnau, Francesc Granell, Montserrat Bellver, Gaspar Lluch, Joan Plana, Bernat Plana, Josep Ricart,

(47) ACA, fols. 156-157.

(48) ACA, fols. 160.

Jaume Gil, Sebastiana Ollera, Guillem Bertran, Pasqual Cerveró, Joan Pasqual i Jaume Massó són reputats per nyerros. En conseqüència, “per rahó de dites personalitats y altres reputas, a dits testimonis offensius los es estat facil depositar contra dit Oliver, diyent en llurs nullas depositions que les delaturas, calumniosament per dit procurador fiscal contra de ell impertides..” (49);

— perquè sigui vàlida la fama pública, ha d’acomplir: que s’hagi sentit a dir a molts, que es digui a qui, que s’hagui escoltat en la major part del poble on el delicte fou comès, que sigui especificada la causa primera de la fama i que aquesta fama ixi abans d’ésser incoat el processament. Com que cap dels testimonis no compleixen els quatre requisits, les seves deposicions no esdevenen fama pública, sinó que cauen en la “crudalitat”;

— manca de crèdit dels testimoniats ofensius, car manifestaren junts;

— Maria Pagès no demostra que el “Pixo” estigués al saqueig de la masia d’Ollera, i menys que participés en la violació;

— la confessió dels atestants del “cas Ollera” es féu en el mas d’aquesta, raó per la qual no tenen validesa;

— no pot comprovar-se la identitat dels qui atacaren el sobredit mas, car era fosc i anaven emmascarats;

— el testimoni d’Antoni Hujol és fals: era lladre, homicida, criminal, facinerós i de mala vida. Per això fou condemnat, en Judici de Promens, a assots i a ésser penjat. En darrer terme, actuaria la prerrogativa “vox unius, vox nullus”; cal que existeixin dos o més testimoniats vàlids, i no hi concorren;

— en no haver-hi indicis pròxims, “els que prenen la veritat del delicte immediatament” (50), sols es pot tenir en compte els remots, però cal provar cadascun d’aquests amb dos espectadors i només n’hi ha un: Hujol. A més, “si no luce meridiana clariora, non dubia, non equivoca...” (51), ni hi ha insinuacions dels pretesos delictes;

— atès que aquestes no són legítimes, l’àrbitre ha de dictar sentència favorable al pres.

Per tot aquest conjunt de raons, Terradas demana l’absolució de l’acusat.

4.—El 15 de desembre de 1628, el procurador fiscal demanà un nou interrogatori, àdhuc amb tortura, concedit l’endemà per Francesc

(49) ACA, fol. 161.

(50) ACA, fol. 167.

(51) ACA, fol. 168.

de Peguera, el governador del Priorat. En conseqüència, el dimarts, 19 de desembre de 1628, entre les 10 i les 11 del matí, Gabriel Oliver sofrí un interrogatori sota tortura.

L'aplicació del torment tenia, de consuetud, dos actors principals: el jutge i el pres; i dues comparses: el botxí (executor material) i l'escrivà. Al País Valencià, segons Tomàs y Valiente ⁽⁵²⁾, la tortura podia ésser infligida a: testimonis infamats sobre la realitat, els que es contradiguessin ("in caput alieno"), el pres que es negués a respondre o ho fes amb evasives quan els indicis de culpabilitat fossin clars i, ja condemnat, com a mitjà d'informació o com a pena específica. Només podia positivar-se si els delictes imputats comportaven una pena superior a la tortura en si.

En l'acte de tortura a Oliver, hi eren presents: Francesc de Peguera —governador del Priorat de Catalunya per la religió de Sant Joan—, Andreu Farnós —doctor en dret, de Montblanc—, Pau Romeu —procurador fiscal de la Cort del batlle de Barberà i assessor de Farnós—, Francesc Barceló —cirurgià de Vimbodí—, Climent Camps —notari i escrivà de la causa—, Jacint Oliveres —botxí del Camp de Tarragona— i els seus ajudants. La tortura es dugué a terme a la Sala Gran del castell de Barberà i el "Pixo" duia grillons a les cames, per ordre de Peguera. Fou interrogat per Andreu Farnós quan ja hi havia el pa, el vi i la llum necessaris, com en el cas contra Serrallonga (15 novembre 1633).

L'efectivitat del sistema ja fou constatada per Pere Voltor (1602), a qui intentaren de torturar "in caput sociorum" i en veure els instruments espontàniament digué tot quant sabia ⁽⁵³⁾.

Desconeixem el martiri aplicat a Gabriel Oliver. En el cas d'en Serrallonga, fou el torment del banc. Tomàs y Valiente especifica "el guant de l'emperador" i la pràctica de penjar el pres amb braços lligats a l'esquena, amb una pedra subjectada als peus. Altres mètodes dels "missatges" (o botxins), l'ús del foc, per exemple, foren prohibits per les Corts de Montsó de 1624. Aquest fet demostra la manca d'ajust legal, possibilitat per la inexistència d'una regulació; per aquest motiu i per una major proximitat al poder reial, la tortura era més dura a Castella que a la Corona d'Aragó. En definitiva, ans era una peça més d'un mecanisme repressiu que no pas un element de condemna.

L'eficàcia del martiri obrà també en el cas d'Oliver. Inferim que

(52) F. TOMÁS Y VALIENTE, *La tortura en España*. Barcelona, Ariel, 1973.

(53) Citat per Daniel Ventura a *Aportacions a la història de Valls...*

no arribà a ésser torturat: la impressió de la possibilitat que es fés li obrí la boca. Del foli 175 al 181, el "Pixo" declara per tercera vegada, la primera sota tortura, amb uns resultats prou diferents en reconeixement i detalls. Sol·licità que li llegissin la declaració, que refrendà sense tortura.

5.—El 19 de desembre fou dictada la sentència en funció de la darrera confessió i destaca com els tres fets més punibles: l'assalt a la masia de Sebastiana Ollera, la mort de Gabriel Plana i l'intent d'assassinat de Josep Granell. Les penes dictades foren: "ad verberandum sive quod verberetur per loco solito presenti loci de Barbara et suspendatur per collum in alta forca, taliter quod anima separetur a corpore et moriatur et quod ante executionem dicte sententia de caput lociorum torquiratur" (54). Es a dir: fou condemnat a ésser assotat, penjat i retorçat.

El dia 20 de desembre, a les deu del matí, Oliver escoltà el veredict, estant agenollat. Tanmateix, abans que li fos aplicada la pena, el "Pixo" fou novament interrogat, sota amenaça de nou torment, per tal d'obtenir-ne més informació. Creiem que si hagués estat un simple lladre de pas, aquest nou martiri no hauria estat dut a terme. Folis 189-195.

Finalment:

"Denique vero die veneris vigesima secunda predictos mensia et anni predicta sententia diffinitiva fuit executata in persona dicti Gabrielis Oliver als. Pixo rei taliter V facta eidem gratia seu misericordia dels assots per dictu dominus gubernatorem, fuit dictus Gabriel Oliver als. Pixo extractus a dicto Castro de Barbara hora undecima ante meridiem, et cum prosessione magna fuit adductus in suplicium in quoddam pujol dicti termini de Barbara ubi sunt plantate quedam furca in quibus dictus Gabriel Oliver als. Pixo fuit suspensus per dictum Hiacintum Oliveres carnificem presente in huius et dictam sententia magna in instantia exequit (55).

És a dir: el governador li perdona els assots, però no la vida ni l'escarni públic.

Condemnes com ara els assots, espunyaments, despeuaments, marques de lladre a l'esquena, passeig públic a l'om de ruc, vergonya pública, treballs forçats a galeres... eren freqüents. Si bé moltes vegades eren commutades, no solia fer-se això amb la pena capital.

(54) ACA, fol. 187.

(55) ACA, fols. 196-197.

Així, Gabriel Oliver fou penjat, en presència d'una important multitud i de Pau Romeu, procurador fiscal —que s'havia sortit amb la seva—, Jaume Tibau, batlle de Barberà, Climent Camps, notari, i dels testimonis Antoni Pau Pallarès i Josep Ricart.

B) Delictes

A continuació, relacionem els delictes que hem recopilat a través de l'estudi del procés contra Gabriel Oliver.

Cal tenir present que els diversos testimonis d'un mateix fet complementen la visió que en poguem tenir; a desgrat d'aquest avantatge, també és cert que cauen en contradiccions. Per tal motiu quan una aportació testimonial variï substancialment la interpretació, o quan es contradigui, especifiquem quina és la procedència de la versió. Així mateix, les declaracions de Gabriel Oliver —quatre, en total— no són iguals; ben al contrari: es nega a contestar a les dues primeres enquestes, però, sota tortura, canvia el seu testimoniatge (àdhuc és diferent en patir la primera que a la segona). Ometem d'incloure en aquest apartat els delictes en els quals no intervé Gabriel Oliver; els deixem per al capítol referent a la seva banda.

Assassinats:

1) L'11 de maig de 1628 —un dia ennuvolat—, estant Gabriel Oliver “Pixo”, Pau Prats i Antoni Hujol a la partida d'en Bosc, els vingué a trobar Joan Robuster “Pexer” (=Peixer), fadrí de Valls, anunciant-los que Gabriel Plana es trobava a la terra que el seu pare tenia en aqueixa partida, atès que era el temps de cavar i llaurar. La darrera feina, la duïa a terme Joan Plana, pare, mentre els seus fills Gabriel i Bernat cavaven. Robuster instigà a Prats i Oliver a matar Gabriel Plana, perquè havia anat en companyia del batlle de Valls a matar Magí Domingo “Dragadins” fins al punt de violar el lloc sagrat. Prats i Oliver arrossegaren a Antoni Hujol, qui, en la seva declaració, deia no conèixer a Gabriel Plana, fadrí sabater de Valls.

Els vigilaren els Plana durant tot el dia i, en caure la tarda, se s'anaren a la masia enderrocada —sense portes, teulada ni sostre— de Joan Lleonart, abaixador vallenc, per la qual havien de passar els esmentats Plana.

Joan Plana anava al davant, en un ruc; Gabriel muntava un matxo; i Bernat, jove sabater, de 18 anys, anava a peu. Quan passaven per davant del mas, Gabriel Oliver i Pau Prats dispararen contra Gabriel un tret de pedrenyal cadascú, des de sengles espitlleres; però

erraren la punteria. Gabriel fugí tot seguit en direcció a la masia de Figuerola, fins que, de sobte, s'aturà i digué als tres emboscats perseguïdors que no havia fet mal ni a ells ni a ningú. Això no obstant, Antoni Hujol li tirà una pedrenyalada, amb un estri de tres pams i quart. Un cop a terra, Prats el rematà, a cops de daga, sobretot al cap. Comès el crim, s'adreçaren a Joan Plana i li explicaren la raó de la mort i amenaçaren greument l'altre fill; li feren saber que a ell, Joan Plana, no el mataven perquè el consideraven home de bé. Els agressors fugiren vers el forn teuler dels "Biscaïns", prop de Masmolets; de fet, Antoni Hujol confessà que fugiren cap a la Riba. Mentrestant, el pare carregà el cadàver del seu fill Gabriel a llocs del ruc, duent-lo a Valls.

L'endemà, la justícia procedí a visitar el cadàver i constatà les ferides al muscle dret, al braç dret a l'alçada del colze, al nas i a l'occípit —cop de daga—. Després, fou enterrat. El batlle prengué declaració a Joan i Bernat Plana. El pare, per temor a represàlies, afirmà no haver reconegut cap dels atacants. El germà només reconegué a Pau Prats. Però, certament que havien identificat també a Gabriel Oliver, i no pas al tercer aquadrillat, Antoni Hujol.

Pere Pau Plana, germà de l'assassinat, contactà amb un parent lleidatà, per tal que aquest es relacionés amb el batlle de Torrefarrera, on vivia ja Oliver, amb la finalitat de capturar-lo. Així succeí l'octubre del 1628.

En estudiar la documentació notarial, hem notat que els Plana tenien una forta activitat. Joan Plana rep una herència del batlle, de la seva família ⁽⁵⁶⁾ i crea un censal a la partida d'Espinavessa ⁽⁵⁷⁾. Pere Pau Plana reconeix un deute de vuit lliures a Joan Redon, negociant, i Francesc Móra, per un ruc, de pèl negre, de sis anys ⁽⁵⁸⁾. El 1611, un Pau Plana fou administrador del Bací dels pobres vergonyants. El 1640, "un dia passà per la població el capità de cavalleria Plàcid de Carvajal amb 50 cavalls de la seva companyia. La força és allotjada a casa de Bernat Plana ⁽⁵⁹⁾. El 1657, Bernat Plana fou alcalde de Valls; recordem que aquest era el nom del fill menor. Trobem l'arrendament que Joan Pau Lleonart, abaixador de Valls, fa a Gabriel Morell, teixidor de llana, d'Alcover —ja sabem que la parcialitat dels Morells provenia

(56) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Maior, Liber Minutarum, caixa 63, lligall 107.

(57) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Maior, Liber Notularum, Joan Pujol 1628, caixa 27, lligall 114.

(58) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Minor, Manual Notarial 1627, caixa 56, lligall 115.

(59) Francesc ALENTORN, op. cit., p. 23.

d'Alcover—, de la casa que té al carrer de Pere Arnau, dins la vila alcoverenca, per quatre anys i per un total de trenta-dues lliures barcelonesses ⁽⁶⁰⁾. Altrament, hem trobat el registre del bateig de Joan Pau Lleonart, del 19 de setembre de 1594 (hi consta ésser fill de Joan Lleonart, peraire, i d'Isabel).

2) El vespre de la diada del Corpus Christi, del 1628, anant de companya Gabriel Oliver, Francesc Fàbregas, el “Gavatx de Sardanet”, Antoni Hujol i Ramon Rull, junt a les muralles de Bràfim donaren mort a un pastor d'ovelles, a bastonades. Mentre que Hujol li subjectava un braç, Fàbregas l'immobilitzava l'altre i el copejava.

Afegim que trobem diversos pastors com a nyerros.

3) Una nit de març de 1626, Gabriel Oliver “Pixo” assassina a Antoni Fonoll, mercader, de Valls, quan passejava per la Plaça de l'Oli, davant la casa de Bernat Sagí, corder d'aqueixa vila.

4) Una altra nit, el gener de 1625, Gabriel Oliver, acompanyat, matà d'un sol tret a Joan Pau Mata, cantirer, de Valls, a la botiga de Jeroni Artur, apotecari.

Ressaltem que aquest és el primer delicte datat del qual tenim constància comès pel “Pixo”.

5) De nit, també, la vigília de Cinquagèsima —és a dir, Pasqua Granada— de 1626, Gabriel Oliver occí a Pere Llorenç, “Arbó”, fadrí, pagès, de Valls. El matà, d'un tret de pedrenyal, davant l'abeurador de Santa Magdalena, situat ran muralla, fora de la vila.

6) Pels volts de les vuit del vespre d'un dia del 1626, el “Pixo” donà mort a la muller de Joan Cardona, pagès, del Pati del Castell, i sogra de Tomàs Vives, de Valls. El crim fou dut a terme al carrer Nou, prop de l'abeurador de Santa Anna.

7) També amb nocturnitat, Gabriel Oliver matà a Antoni Clariana, calceter, de Valls, davant la casa del mercader Jacint Voltor, al carrer de la Cort. Ho realitzà perquè —segons declarà a la segona sessió de tortura—. Clariana li vingué a l'encontre mentre passava per aquesta rua. En allunyar-se Clariana, el “Pixo” li disparà “y sols ho feu perquè anava ab gent que no.m volia bé” ⁽⁶¹⁾.

8) Va assassinar Antoni Vidal, teixidor de lli, de Valls, al camí que va d'aquesta població al Pla. El cadàver fou trobat a unes carrasses davant el mas d'en Borràs.

(60) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Minor, Manual Notarial, Joan Renyer 1626-7, caixa 55, lligall 113.

(61) ACA, fol. 193.

9) Un lleidatà que venia de Tarragona fou assaltat per la quadri-lla de Gabriel Oliver, a boca de fosc, entre Valls i Alcover. Com que no es deixà robar, el mataren.

Seguidament, relacionem els intents frustrats d'homicidi en què va veure's implicat el "Pixo":

1) En estar el veguer de l'arquebisbe de Tarragona, Joan Montalt, junt amb el veguer del Rei, Francesc Giminell, el darrer fou advertit pel primer que la mare d'Antoni Plana "Catxo" duia un paner cobert, ple de provisions, a l'Hospital de Tarragona, on el "Catxo" estava amagat amb altres. Corria la Quaresma del 1628. Els dos veguers i quatre criats —entre ells, Ramon Rojals, testimoni del procés—, feren cap a l'Hospital. Aquí, el majordom els negà l'existència de gent amagada. Però no va saber mentir, i els veguers procediren a reconèixer les cambres. N'hi havia una de tancada i, pel forat del pany, Rojals hi veié la taula parada. Quan el veguer del Rei volgué, al seu torn, mirar pel forat del pany, no pogué observar res, car els de dins havien tapat el forat. En demanar el veguer reial les claus, el majordom no hi accedí, bo i reconeguent que hi havia gent, ignorant-ne el nombre, i instant que hom no esvalotés la casa.

Llavors, per tal d'aconseguir el propòsit d'obrir la porta, el veguer reial anà a buscar els cònsols de la ciutat. Mentrestant, però, sortiren dotze o tretze homes de l'habitació, trencant el bastó del veguer de l'Arquebisbe, que intentava deturar-los; els escàpols l'amenaçaren amb una pistola "y lo dit senyor veguer, vehent que eren tants, los dexà passar sens fer-los mes contradicció" (62).

Ramon Rojals en reconegué dos de Valls: Gabriel Oliver "Pixo" i Antoni Oliver "Cadirer".

Quan el grup havia fugit, arribà el veguer del Rei —que seria l'objectiu dels aquadrillats— amb els cònsols, però fou massa tard. Els veïns que els veieren córrer reconegueren els germans Bels, bandolers de Tortosa. En un interrogatori a Gabriel Oliver, el procurador fiscal li insinua, a "Pixo", que fou llogat per a cometre l'acció.

Cal tenir en compte que el veguer del Rei era el director principal de la repressió contra el bandolerisme. Esdevenia, per tant, un focus d'atracció de les ires de les diferents partides. No hem pogut, però, establir la pertinença de Francesc Geminell a una de les més importants faccions.

2) El 9 de setembre de 1625, entre les nou i les deu de la nit,

(62) ACA, fol. 78.

Gabriel Oliver disparà contra la casa d'Andreu Guiu, calceter, de Valls. Hi estava aplegada la Unió, de la qual Guiu era dener. En resultà ferit a la mà i el braç esquerres Joan Miquel, sabater.

Observem, per tant, una altra actuació violenta contra els elements repressors. Fou, aquest, un dels primers actes, dels quals disposem de la data, del "Pixo".

3) El divendres 2 d'octubre de 1627, al migdia —segons unes declaracions— o en pondre's el sol —segons la víctima—, Gabriel Oliver, Antoni Oliver, Pau Torrella "Baiona" i Pau Prats estaven menjant figues, junt al camí ral de Valls a Alcover. Feren cap a l'horta de la mare de Josep Granell, pagès de Valls, de 26 anys, a la partida d'Espinavessa. El "Pixo" s'atansà a Granell i li disparà un tret, de pedrenyal de quatre pams que duia sota la capa, a curta distància (dues passes). En Granell es posà de costat, per tal d'oferir menys blanc, però, tot i així, fou ferit.

Francesc Granell, germà de la víctima i que treballava a la mateixa heretat, quan veié el fet, acompanyà Josep a Valls, col·locant-lo dalt d'un ruc, car sofria defalliment. Ja a la vila, l'assistiren Joan Sando i Salvador Baldrich, cirurgians que només li pogueren treure una de les quatre pilotes. Trigà força a curar-se de la ferida, ja que havia sagnat molt.

Segons declarà Gabriel Oliver a la primera sessió de tortura, la raó de l'escomesa fou la baralla de Josep Granell amb el germà del propi "Pixo".

4) El 1626, Gabriel Oliver, en companyia d'altres individus que el procés no ens permet d'escatir, volgué matar Felip Bellver, a la partida del Vilar; però no el trobaren. Posteriorment, li fou cremada, a Bellver, la pallissa, bé que no hi intervingué el "Pixo" (veure capítol C).

Felip Bellver fou jurat de la vila el 1613, el 1624 i el 1625, i batlle entre el darrer any i el 1626. No seria d'estranyar que tingués problemes amb Gabriel Oliver, en l'exercici de l'autoritat; problemes que potser conduïren el "Pixo" al bandolerisme. Prou tenim present que en la crema de la pallissa de Bellver, l'autor del fet, Magí Domingo "Dragadins", aconsella al nostre protagonista que es cerqui una coartada, per a evitar la inculpació de l'acte a la seva persona.

El 28 de desembre de 1626, Felip Bellver assistí, com a batlle, a l'inventari dels béns d'Anna Costa, vídua de Joan Claret, blanquer⁽⁶³⁾.

(63) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Minor, Manual Notarial, Joan Renyer 1626-7, caixa 55, lligall 113.

El 17 de novembre de 1628, Felip Bellver arrendà, per 25 lliures, la casa que tenia al carrer de Vilafranca, de Valls, per un temps de cinc anys.

Són, aquestes dues darreres, unes circumstàncies que podem retenir per a futures indagacions.

Robatoris:

Segueix, a continuació, la relació dels diferents robatoris realitzats pel "Pixo". Advertim que n'hi ha diversos d'indatats en el procés i que, per tant, es fa àrdua, per no dir impossible, l'ordenació cronològica.

1) "En lo temps que lo Rei nostre senyor se trobava en Barcelona" (64) —és a dir, el 1626—, Joan Robuster "Pexer" i Gabriel Oliver, en saber que Mateu Bastida, boter, de Valls, havia sortit de casa seva per a comprar fusta i que no restava ningú a l'edifici, el robaren. Tragueren el marxapeu de la porta i entraren sense cap dificultat. Prengueren moltes peces de vuit rals i diversa roba de lli. La moneda, se la repartiren equitativament "in situ": en la primera declaració sota torment, el "Pixo" avalua que els devien tocar deu o dotze lliures per cap. La roba se l'emportà Robuster i després en feren parts.

2) En aquest mateix any, Gabriel Oliver, acompanyat de Nicolau Reig "Cridensa", de la Riba i veí de Valls, robaren de l'adoberia de Josep Anglès, blanquer, dotze peces de cuir adobat de vaca.

Indiquem que Josep Anglès fou administrador del Bací dels pobres vergonyants, el 1629 (65).

3) També el 1626, en companyia de Pere Santjoan —de Vilafranca—, d'Antoni Hujol i de Baltasar Vives, sastrer, de Valls, assaltà el Mas Moretas, propietat dels germans Català, en la jurisdicció de l'Ardiaca Major de Tarragona. Prengueren dues capes i roba de lli. A Gabriel Oliver, li tocà una capa, de la qual se'n féu un vestit. En la segona declaració sota tortura, el "Pixo" afegeix que Pau Prats també perpetrà el robatori.

4) Aquest mateix any robaren la masia del Clot de Lora, al terme de la Bisbal. Ignorem la composició de la colla i què s'emportaren. Sembla que hi era el "Pixo".

5) A la Quaresma del 1627, al març, guardant-se a l'església parroquial de Valls, Gabriel Oliver, aquadrillat, robà més de tres-centes lliures de l'Arxiu dels capellans.

(64) ACA, fol. 41.

(65) Francisco PUIGJANER, op. cit., p. 200.

6) La primavera de 1627, G. Oliver, aquadrillat, agafà pólvora, salnitre i sofre del molí polvorer de Pau Vicenç, de Valls. El que robaren “ho aportaren a Barcelona per a pagar una composició de huedels de sa companyia que havia de pagar uns diners al Thesorer de Catalunya” (66).

7) A les set d’una matinada d’estiu de 1627, la quadrilla del “Pixo” rapinyà diners i roba d’un capellà-monjo, al pont del Francolí.

8) A finals d’aqueix any, la colla rapejà diners i una capa a uns traginers, al torrent de la Farrera, terme de Valls, en el camí ral que va a Montblanc.

9) El desembre pillaren coloms del molí polvorer de Sebastià Prats.

10) El desembre del 1627 es produí el fet cabdal de l’actuació de la colla de Gabriel Oliver. Les declaracions dels diferents testimonis mostren discordàncies respecte al dia en què es realitzà l’assalt i la composició de la banda, i també irregularitats al voltant de la forma de reconèixer-ne els integrants.

Uns dies abans de Nadal (el dia 16, segons la majoria dels declarants; el 22, per a Pasqual Cerveró, Jaume Massó i Guillem Bernat: “que.m record jo molt bé era als vint y dos del present y corrent mes”) (67), quatre membres de la colla de Gabriel Oliver assaltaren la masia de Sebastiana Ollera, vídua del mercader vallenc Melcior Oller, a Riba-roja, prop del Milà. Segons el peraire Josep Esteva —en l’enumeració dels delictes, segons la “pública veu i fama”—, els quatre assaltants foren Gabriel Oliver, Pau Prats, Francesc Fàbregas i Francesc Miquel. En canvi, Montserrat Bellver, mosso de soldada i boyer del mas, cregué reconèixer a Jaume Gatell, de Vallmoll, “per tenir-lo en molta pràctica”, en lloc de Francesc Fàbregas. Guillem Bernat identificà, abans de l’assalt, a Gabriel Oliver i Francesc Miquel; també veié dos altres homes al camí ral de Valls a Tarragona, tots quatre anaven capabrigats en direcció al mas de la vídua Ollera, mentre ell guardava bestiar a una creu de pedra que hi havia a un quart de llegua de Valls. Guillem Bernat trobà, després, a Pasqual Cerveró, qui venia de Tarragona, i comentaren el fet. Pasqual Cerveró havia tret el seu pedrenyal quan tingué dos dels homes a la vora, per temor a ésser robat. Sospitaren, atesa l’hora avançada i que “haguessen eixit de la iglesia ahont ordinàriament se estaven que era molt ruin senyal” (68).

(66) ACA, fol. 72.

(67) ACA, fol. 132.

(68) ACA, fol. 134.

El peraire Joan Pasqual —que declara per tal d'establir la pública veu i fama— substitueix Fàbregas pel germà de Gabriel Oliver, que es deia Antoni Oliver “el Cadirer”. Jaume Massó, qui també testifica per a aclarir la veu i fama, conclou que hi eren el “Pixo”, Pau Prats, Francesc Miquel i un altre no identificat. Jaume Gil, pagès del Milà, llogat per un pastor de la vídua Ollera per a tenir cura aquell dia del ramat, distingí a Pau Prats i Oliver a la porta de l'Església on es guardaven, posteriorment.

Com que el procés a Gabriel Oliver insereix les declaracions dels testimonis de l'assalt a la masia, fetes en produir-se el succés, estem en condicions de negar que tingués lloc el dia 22, car Jaume Gil declarà per primera vegada el dia 19 de desembre. Àdhuc Guillem Bertran ignora que després del 22 vingui el 23, perquè defensa que fou el dia 22, però es contradiu: assenyala que l'endemà, dia 24, la veu del que ocorregué ja circulava per Valls. Quant a la composició de la banda, Gabriel Oliver, sota la primera tortura, desfà els dubtes i posa de relleu les incongruències: hi eren ell, Pau Prats, Francesc Miquel i Joan Soler.

El “Pixo” i Francesc Miquel “Miquelet” es trobaren al camí “de dalt”, mentre que Soler i Prats anaven pel torrent d'en Puig. S'ajuntaren als Fontanals i partiren vers el mas. Un cop allí, trobaren el “Baylet”, qui vetllava el ramat de borrecs de la vídua Ollera, i a Jaume Gil, llogat per a ajudar l'anterior, ja que aquell estava malalt. Pau Prats i Gabriel Oliver els lligaren de mans, amb una fona que duia Jaume Gil. El “Baylet” rebé un cop al front. Els dos lligats i els dos assaltants pujaren a la sala, on trobaren a Montserrat Bellver, bover, i Eugènia, filla —de dotze anys— de Sebastiana Ollera. El “Pixo” demanà especialment un pedrenyal llarg de set pams a Montserrat Bellver; no el trobà, però prengué una escopeta de cinc pams. Pau Prats interrogà Eugènia sobre on tenia guardats els diners la seva mare; la noia li lliurà els cinc sous que aquell dia havia fet al molí, però digué desconèixer on eren els diners de la casa. L'assaltador prengué els sous, junt amb una cullera de plata, una campaneta amb cadena de plata, el pom d'un cap de la corneta de plata, joguines, una pota de bou i un xai de plata (ornaments), sis llençols de bri de cànem bons i un de sargit, cinc coixineres de tela (una de guarnida, dues sargides i dues llises), una tovallola de tela brodada amb or i seda, tres o quatre tovalloles de cotó o fil (dues eren noves), sis tovallons (“torcaboques”), altres tovalloles, quatre o cinc camises de tela —de dona— i altres de cànem, i peces de drap nou.

Pau Prats cridà a Maria, donzella de la senyora Ollera; natural de la Bisbal i de catorze anys d'edat. Mentre ella traginava un càntir d'aigua cap al mas, ja havia vist i saludat dos homes capabrigats que estaven al corral amb els pastors. Va comunicar-ho a Montserrat Bellver, qui no donà importància al fet, judicant-los com a amos del bestiar. Maria havia restat a la cuina mentre els dos homes —un amb capa gascona blanca (“Pixo”) i l'altre amb capa gascona roja (Prats)— s'introduïen a la casa. Prats féu entrar la noia en una cambra i li preguntà sobre els diners; Maria intentà d'escapar-se, però Prats li ho impedí i la copejà a la cara, amb la part plana de la daga. La tirà al llit i la forçà, “fent-li jo gran resistència, per veurer si li podia escapar; mai li poguí escapar y així me va forsar llevantme la virginitat que tenia ab gran perdua de sanch que.m isque de mon natural” (69). Montserrat Bellver relatà com se sentien els sospirs de la mossa i com, al cap de mig quart, Maria sortí plorant i, darrera, Prats, encara capficat en aconseguir els diners.

Pau Prats col·locà la roba dins d'una gran coixinera i manà a Montserrat Bellver que la baixés. El bover veié llavors un home arcerat als tarongers, a qui donà el paquet; també distingí una persona al costat d'una font propera. Els quatre saltejadors i Bellver es dirigiren vers el molí fariner de la mateixa propietat, del qual era encarregat Gaspar Lluch. Bellver fou obligat a trucar a la porta del molí; Gaspar Lluch obrí, car li reconegué la veu. Entraren els assaltants. Preguntaren per les armes, però Lluch en negà l'existència. Un dels homes (s'havien emmascarat amb pólvora i aigua) anà a cercar llum al mas, acompanyant-lo Montserrat Bellver. En retornar, procediren a escorcollar el molí. Agafaren un pedrenyal llarg (“y en lo punt que.l hagueren trobat me digueren: tacany, deies que no tenias armas y tens aquí aquest pedrenyal llarch”) (70), tres o quatre sous en ardits de plata i dos coloms. Obligaren Lluch a seguir-los de nou al mas. Pel camí, prengueren quatre gallines del corral i una carabassa de vi de més d'un quarter. Un cop dalt, llevaren la jaqueta de cordellats i una capa gascona blanca amb flocs de negre, a Lluch, i uns calçons al “Baylet”, ja que aquests no saberen dir on romanien els diners cobejats pels assaltants.

Se n'anaren definitivament, però deixaren la carabassa, car hi havia poc vi i el trobaren agre. S'encaminaren a Valls; a l'Església es

(69) ACA, fol. 100.

(70) ACA, fol. 95.

menjaren les gallines. Francesc Miquel i Pau Prats portaren la roba a Vila-rodona, per a que Tomàs Vives la vengués (excepte una camisa, que s'havia quedat el "Pixo"). Gabriel Oliver anà a casa seva, prop de l'Església, i Joan Soler també féu cap al seu mas. Pocs dies després, Gabriel Oliver anà a casa de Tomàs Vives, qui li comunicà que la roba se l'havia endut Pere Santjoan.

La violació de la noia Maria sembla totalment atribuïble a Pau Prats, qui li ho reconegué, al "Pixo". Havia amenaçat a Maria que si ho contava li tallaria el nas, però la donzella, tot just marxaren els quatre bandolers, ho explicà als pastors, al bover i al moliner, els quals comprovaren que a la cambra hi havia sang i femta i que Maria duia les cames i sabates ensangonades.

Sebastiana Ollera havia sortit al migdia del mas i anà a Valls, a que li cuessin una inflamació facial, i restà a una casa que tenia a la vila. El dia 17, al matí, Montserrat Bellver li narrà i detallà el succeït. El dissabte 18, l'Ollera —encara convalescent— es personà al molí i valorà en 20 lliures el que havien robat. No féu instància fins que foren presos, per temor a represàlies.

Ja hem exposat, a l'inici, les contradiccions dels declarants en referència amb la identificació dels agressors. Tant Bellver com Lluch addueixen a factors antropomètrics, com l'estatura i el "garbo", i climàtics (la lluna potent) la raó per la qual reconegueren els delinqüents. Però, ai las!, s'equivocaren: creuen que hi havia Jaume Gatell, de Vallmoll. De fet, Montserrat Bellver digué que els que pujaren a la sala foren l'esmentat Gatell i Pau Prats, mentre que en la seva darrera confessió Gabriel Oliver manifestà que foren ell i Pau Prats.

A través de la documentació val·lenca, ens hem fet càrrec de la gran importància que devia tenir Melcior Oller, mercader, de Valls. Així, posem per cas, hem trobat una àpoca d'Andreu Torras, per 155 lliures a favor d'ell (71), el 1628. Sens dubte, Sebastiana Ollera, de trenta anys d'edat, és el personatge del procés que adquireix més rellevància, si atenem que també la trobem sovint en la documentació notarial. Ja hem consignat, en el capítol referent a l'economia val·lenca, l'arrendament de la propietat, que sembla per la descripció l'assaltada, a n'Orpina, membre d'una família també destacada de Valls.

En regirar els sacramentaris de 1584-1600, hem establert les següents famílies Oller:

4 maig 1588: Bernat Francesc, fill d'Andreu, pagès, i Caterina.

(71) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Minor, Manual Notarial, 1626-7, caixa 54, lligall 112.

1 maig 1590: Jerònima Paula, filla d'Andreu, pagès, i Caterina.

4 des. 1588: Gaspar Joan Montserrat, fill de Pere, pagès, i Paula.

3 abr. 1594: Anna, filla de Pere, pagès, i Paula.

8 set. 1596: Joan, fill de Pere, pagès, i Paula.

8 abr. 1591: Melcior, fill de Joan, mercader, i Paula.

4 set. 1594: Paula Magdalena, filla d'Andreu, pagès, i Paula ⁽⁷²⁾.

No tenim cap mena de dubte que el Melcior Oller del procés és el que hem recollit com a nascut el 8 d'abril del 1591; amb major motiu si tenim en compte l'ofici del pare.

Respecte a Jacob —o Jaume (és el mateix nom)— Gil, pagès, llogat per a guardar el bestiar el dia dels fets, era nat a la Masó i habitava al Milà; ho hem esbrinat gràcies a un reconeixement de deute al mercader Baltasar Domingo, de Valls, per import de cinc lliures i dos sous, en concepte de tres quarteres de forment.

A nivell comparatiu, exposem el primer robatori datat comès per Joan de Serrallonga, dut a terme el febrer de 1623, a la casa d'Anton Seguer de Jofre: els del mas són sorpresos en caure el dia; una part de la banda roba a dalt, mentre que els altres vigilen, a baix; divisió, a parts iguals, del botí; emmascarament; presa de moneda, roba de lli i de llana, pedrenyal de quatre pams i culleres i una trompeta de plata ⁽⁷³⁾.

11) A principis de juliol de 1628, Gabriel Oliver, el "Gavatx de Sardanet", Antoni Hujol, Francesc Fàbregas i Ramon Rull anaven cap a Calafell, a robar una casa. A la nit s'emboscaren i, en passar pel camí del Vendrell a Calafell, a la partida del Pujol de la Guàrdia, escometeren un marxant de Vilafranca, prenent-li una gran suma de tela. Després d'això, anaren a sopar a la Bisbal.

12) També a inicis de juliol, els cinc bandolers suara referits llevaren tres peces de cuir de vaca negra de l'adoberia de Montserrat Pasqual i Pau Miracle. Mentre Gabriel Oliver i Ramon Rull practicaven el robatori, els altres tres esperaven, fora. Després tots plegats es refugiaren al bosc de Miramar (muntanya propera a Valls). El "Pixo" féu venir Joan Robuster "Peixer" i aquest s'endugué els cuirs, per a fer-ne xarpes per a dur pedrenyals. El "Peixer" va fer-les cosir pel fill d'en Genovès, sabater del carrer d'Antoni Domingo, de Valls.

Per l'Arxiu, hem trobat que Montserrat Pasqual era blanquer i que Pau Miracle rebia el renom de "lo Pubill".

(72) AHCV, Sagramentals 1584-1592, (caixa 1, lligall 4) i 1592-1600 (caixa 1, lligall 5).

(73) F. GIRBAL I JAUME, *Presons d'Europa*. Barcelona, Lib. de Antonio Pérez, s/d. pp. 22-25.

13) Entre Sant Jaume i Santa Anna —per tant: 25-26 de juliol— del 1628, Antoni Hujol, el “Gavatx de Sardanet”, Ramon Rull i Gabriel Oliver robaren una capa i dos pedrenyals a uns carreters que venien de Tarragona amb barrils de tonyina, prop del mas de la Sra. Ollera, al camí de Valls a Tarragona. Ramon Rull es quedà la capa i un pedrenyal, i el “Gavatx” l’altre.

14) Abans de la posta de sol, un dia —que desconeixem— de 1628, Gabriel Oliver —amb la companyia de Roger Plana i del fill de Gabriel Figuerola— escometé, en el camí ral de Tarragona a Valls (però dins el terme de la darrera població), a Jacint Ferrer, sabater, de Valls, i s’aproprià d’una quantitat xifrada entre 160 i 200 lliures barceloneses.

15) Gabriel Oliver, junt amb Joan Homs i Simonet Bertran, robà ordi de la botiga de Pau Miracle, boter i revenedor, de Valls. És possible que aquesta acció sigui anterior a la núm. 12 i que Pau Miracle hagués passat d’èsser blanquer a adober.

16) Un matí, en despuntar el dia, Antoni Arnau, pagès, de Valls, de vint anys, trobà Gabriel Oliver al Portal Nou, davant el trull d’Esteve Güell. Com que eren amics, Arnau, en veure que el “Pixo” duia els pits sangonosos, l’interrogà a propòsit i Oliver li contestà que era culpa dels conills morts quan caçava. Tanmateix, Arnau entreveié un moltó sota la capa, probablement robat.

17) Gabriel Oliver és acusat del furt al mas de la vídua Lluïsa Bellvera, a la partida de Santa Magdalena, de Valls. La masia estava arrendada al tintorer Torner, de qui era el què robaren: garbes, bestiar, gallines i dos pedrenyals. Col·laborà, amb el “Pixo”, Pere Rovira “Rovireta”.

Convé recordar que aquest famós bandoler era de Vila-rodona (a pocs quilòmetres de Valls). Fou capturat per les forces d’Alburquerque el 1616. El 24 de maig d’aqueix any va ésser penjat a Valls un bergant de la seva partida: el “Negret d’Alcover”. Per un document del 7 de maig de 1627 sabem que Lluïsa Bellvera és vídua de Joan Bellver, pagès que aleshores arrendava una casa del carrer de l’Església.

18) El “Pixo” robà perols d’arams en diverses botigues o tallers de Valls: un, de l’adoberia i hostel de Pasqual Cerveró, al Portal Nou; un, del trull de Joan Blanc “lo Canonge”; un, del trull d’Esteve Güell, del Portal Nou, de Valls; i un d’Antoni Roig, de la Riba.

En un dels interrogatoris efectuats a Gabriel Oliver, se li inquirix “si.ls han fet servir per fer.ne moneda”⁽⁷⁴⁾. Puntualitzem que

(74) ACA, fol. 71.

aquest és el moment en que una de les principals tasques dels bandolers era l'encunyació de moneda falsa, "boscaterra".

Ens fa tuf de dimoni comprovar que en Pasqual Cerveró, robat pel "Pixo", és el mateix que declarà, en el seu testimoniatge, que el 22 de desembre de 1627 fou la data que va produir-se l'afer del mas de n'Ollera. Com hem vist i assenyalat, no pogué succeir mai en tal dia. Així, doncs, Cerveró no era certament un cadell.

19) Junt amb altres individus que no hem pogut esbrinar, el "Pixo" atracà el mas de Gabriel Figuerola, de Valls, situat a la vora del monestir de Sant Francesc, ran de muralla, però fora del clos.

Advertim que un fill de Gabriel Figuerola actuà en el robatori de moneda —160 lliures— dut a terme el 1628, al camí ral de Tarragona a Valls (cas 14).

20) Robà garbes d'Antoni Pasqual i Miquel Flavià.

21) Va prendre bestiar de pèl i de llana, "tant de taula com de corral", a Felip Bellver i Pau Bellver "lo Pubill ferrer".

Del primer, ja n'hem parlat. Pau Bellver fou jurat a Valls el 1623 (75).

Només podem referir un intent frustrat de robatori:

El gener de 1628, a la casa de Gabriel Estalella, pagès, del lloc de la Serra de Vila-rodona, qui fou a temps de tancar la porta als bandolers.

Altres delictes:

1) L'any 1626, Gabriel Oliver, en companyia d'altres, segrestà a Ferrer de Sant Marc, del Montmell. A l'època, el segrest era una "composició".

2) Gabriel Oliver, Francesc Fàbregas, el "Gavatx de Sardanet" i Antoni Hujol tingueren èxit en la composició d'en Miret dels Cogullons, al terme de Montblanc, per valor de 25 lliures. Aclarim que Oliver ho confessà sota torment, malgrat no ésser interrogat al respecte.

3) La primavera de 1627, el "Pixo", Joan Robuster "Peixer", Ramon Rull i Bernat Potau, fadrí sastre de Sarral, assaltaren les presons de Valls, per tal d'alliberar Nicolau Gerau "lo Esgarrat", que hi estava pres. Eixiren de Sant Antoni, per a fer-ho.

Conclusions capitulars:

En la relació de delictes, es combinen accions de caire estricta-

(75) AHCV, Llibre del Consell, 1613, caixa 6, lligall 12.

ment de subsistència (especialment robatoris) amb actes de connotacions polítiques que semblen evidents (assassinats, sobretot).

És clar que l'intent de matar el veguer és un objectiu "polític", si bé podem trobar-hi imbricacions econòmiques, en tant que queda insinuat que Gabriel Oliver fou llogat. El cas de l'assassinat de Gabriel Plana no deixa tampoc cap mena de dubte: la raó era "haver anat amb la justícia" en la mort d'un company de banda.

Altres casos són, en canvi, característics d'un simple lladre de pas: escomeses a traguers i vianants, robatoris de peces de tela, i d'ordi, etc.

L'assalt al mas de la vídua Ollera pot tenir dues vessants: el mer interès econòmic i la rivalitat entre bàndols, ja que veïns d'aquell mas eren reputats com a nyeros.

Heus ací el límit, imprecís, entre el bandolerisme polític-social i el bandidatge dels "fills de la misèria". Les autoritats, però, qualificaven de lladres de pas els membres de bàndols contraris; així s'entén que els germans Bels —que col·laboraren en l'atac al veguer del Rei, de Tarragona— fossin titllats de bandolers i lladres, al mateix temps. Un camp d'estudi força interessant és l'aproximació a l'anàlisi de la semàntica a l'Epoca Moderna.

Lladonosa enumera els principals productes robats: joies, diners, carros, bestiar, roba i productes agrícoles. A través del procés a Gabriel Oliver podem reafirmar aquesta constatació: objectes de plata, moltons, gallines, coloms, ardis de plats, lliures barcelonines, ordi, cuir, capes, llençols, etc. El bestiar i els productes del camp eren consumits directament, sovint immediatament d'ésser apropiats i estant els aquadrillats junts. L'objecte de furta roba acomplia, d'una banda, les necessitats de vestir i, d'altra, era font d'obtenir recursos monetaris. És especialment rellevant el robatori de perols d'aram, amb la finalitat d'elaborar moneda falsa.

C) El bàndol

Si bé el procés a Gabriel Oliver té un pes específic substancial que motiva el present treball, una observació o esguard als altres membres de la seva banda ens permet de definir més extensament i clara l'actuació i naturalesa del fenomen bandoler.

Recordem que, a petició del procurador fiscal, part del procés a Hujol és inserit en el que fou incoat contra el "Piço". El "manresa" hagué d'explicar els seus actes perquè contribuïa a intentar aclarir els

de Gabriel Oliver, car tots dos pertanyien a un mateix bàndol. D'altra banda, el "Pixo" referirà més pràctiques bandoleres d'Antoni Hujol que les narrades per aquest. Així, podem pensar, sense error, que Gabriel Oliver va cometre més malifetes que les recollides en els cent noranta-set folis del procés. Hem de tenir en compte, però, que el notari només copia la part de la tasca de l'Antoni Hujol llançat al bandolerisme i no podem, per tant, establir línies de referència amb la vida de Gabriel Oliver.

Sabem que Antoni Hujol, velluter, era manresà o, almenys, rebia aquest renom. Col·laborà amb Oliver en els casos següents:

- atemptat contra Gabriel Plana;
- mort del pastor de Bràfim;
- robatori al mas dels germans Català;
- assalt a un marxant vilafranquí;
- lladrocini en una adoberia;
- escomesa a uns tonyinaires;
- “composició” d'en Miret, dels Cogullons.

Antoni Hujol col·laborà en altres delictes, sense la participació de Gabriel Oliver:

1) La quaresma de 1628, Antoni Hujol, Francesc Teixidor “lo Paiet”, Francesc Miquel “Miquelet” i Pau Prats anaren a matar Ramon Andreu, qui havia perseguit els dos darrers quan anaven a Aragó, a la sega. “Lo Paiet” i “Miquelet” foren els autors directes de la mort.

2) Dimarts, als inicis de juny de 1628 era mercat a Montblanc. “Lo Manresà”, el “Gavatx de Sardanet” i Francesc Fàbregas, d'Alió, estigueren, des de bon matí fins a mitja hora abans de fer-se fosc, en un tossalet de pins i brossa espessa, a la sortida del terme de Barberà, en el camí de Montblanc a Cabra. Assaltaren a tres vianants, prenent-los pedrenyals i diners, i, a un d'ells —Joan Tàrrega, de Vimbodí—, el barret.

3) El dissabte 29 de juliol de 1628 pogueren dur a terme l'objectiu que s'havien proposat a principis de juny: la captura de Pau Queralt, jurat i sots-batlle de Cabra. L'agafaren a Salmella, a l'era de l'esmentat Queralt, lligant-lo amb una corda de xurriaca. La intenció era segrestar-lo per tal d'aconseguir un rescat per valor de cent lliures. L'hagueren d'alliberar en sentir crits a la muntanya de les Guixetes —a Valls—, en pensar que eren perseguidors sota l'autoritat reial. Hujol conta com fou instat pel “Gavatx de Sardanet” i com hi intervingué un altre gavatx, pastor d'ovelles, de la localitat de Cabra, que havia de rebre una part del rescat. Pau Queralt estigué en total set

dies pres, durant els quals Antoni Hujol el vigilava, mentre “Gavatx de Sardanet” buscava menjar.

4) “Lo Manresà”, el “Gavatx”, Ramon Llull —de Valls— i Francesc Fàbregas —d’Alió— occiren Francesc Domingo, soldat de la Unió de Vila-rodona. No és d’estranyar, en considerar les relacions directes de membres del bàndol amb gent d’aqueixa localitat.

Antoni Hujol fou capturat pel batlle i sometent de Valls el 5 d’agost de 1628, quan estava amagat en una mata. Havia llençat la capa a cinc o sis passos d’on era. Li trobaren sis pans i dos pedrenyals curts: un de roda, de tres pams i un quart, i un altre de cop, de dos i mig. El prengueren a les Guixeres; la coincidència d’indret i de temps amb el segrest de Pau Queralt fa sospitar que l’atraparen arran d’aquest delictes. Antoni Hujol diu ignorar la prohibició de dur pedrenyals. Respecte a la procedència de les dues armes amb les quals el prengueren, digué que el pedrenyal de roda li fou donat per Gabriel Ros, de Manresa, i el féu serrar; l’altre pedrenyal, l’havia robat de la casa de Joan Gatell, de Vallmoll, qui era gendre de n’Orpina i s’estava a l’heretat de la vídua Ollera. Fou capturat al crit de “Visca.l Rey”.

Tot i que no sabem la data exacta que fou penjat Antoni Hujol, sembla no existir massa dilació entre aquesta i la data de captura, perquè diferents testimonis que declaren a mitjan desembre afirmen que fa quatre mesos de l’ajusticiament.

Un dels màxims col·laboradors de Gabriel Oliver és el “Gavatx de Sardanet”. El seu nom era Miquel, però d’ell no sabem ni l’ofici ni la procedència, àdhuc el mateix Hujol ho ignorava. El terme “Gavatx” és equiparable al d’occità o francès. Recordem que mentre Soler Terol defensava que els nyerros tenien a les seves files un nombre important de gascons i altra gent que fugia de les guerres de religió o era atreta per la necessitat de mà d’obra a les comarques litorals o per la ramaderia nòmada interior, Pierre Vilar creu que la presència de francesos era semblant a un i altre bàndols. Ens sumem a l’opinió de Vilar, no solament pel cas del Sardanet, sinó també per la col·laboració accidental del Gavatx de Cabra, pastor, en l’afer del segrest de Pau Queralt. Hem formulat dues hipòtesis sobre l’arrel “Sardanet”:

a) Mn. Segura reproduceix una llista de bandolers efectuada pel virrei Diego Hurtado de Mendoza, el 1556, en la qual figura un “Sardanyeta francès” (76).

(76) Mn. Joan SEGURA, op. cit., p. 503.

Un tal Joan Caus, de la quadrilla d'en Rovireta, rebia el sobrenom de "lo Cerdanyer" (77).

Afegim la notícia, que ens ha facilitat Daniel Ventura, d'un "Sardanyet" que era fill de la Cerdanya, el 1760.

Aquests tres elements ens permeten de considerar com a teoria més fonamentada que el "Gavatx de Sardanet" o bé era o provenia de la Cerdanya o bé d'un indret occità proper a ella.

b) Tot i així, hem d'estimar la possibilitat que fos fill d'un home cognominat Sardà o Serdà. Un costum vallenc que arriba fins als nostres dies feminitza els cognoms: així, la dona de l'Oller esdevé Ollera; la d'en Orpí, Orpina; ... i la de Sardà, Sardana. El darrer cas, l'hem localitzat en l'arxiu vallenc: una Paula Sardana era vídua d'un Sardà (78). No seria d'estranyar, doncs, que el fill fos conegut com a Sardanet.

El "Gavatx de Sardanet" participà amb Oliver en els següents actes:

- mort d'un pastor de Bràfim;
- assalt a un marxant vilafranquí;
- robatori a una adoberia;
- assalt a uns tonyinaires;
- segrest del Miret, dels Cogullons.

Hem d'apuntar, tanmateix, que en molts dels delictes de Gabriel Oliver, el notari només especifica "en companyia d'altres". És, per tant, de suposar que el Gavatx actuà moltes més vegades.

Un altre integrant força actiu de la banda d'Oliver era Ramon Rull, de Valls, de qui desconeixem les dades d'ofici, edat, estat civil... Ens limitem, així, a relacionar els fets en què va intervenir:

- intent de debel·lació de les presons de Valls;
- mort del pastor de Bràfim;
- mort del pagès Francesc Arbó (no hi estava implicat el "Pixo");
- assalt al marxant de Vilafranca;
- robatori als tonyinaires;
- lladronici de l'adoberia.

Francesc Fàbregas, natural d'Alió, rebia el renom de "Platisfa" o "Platisfeta". Seria massa agosarat pensar que fos argenter o es relacionés amb el noble metall en elaboració digna. Sabem que fou penjat a Pont de Suert, gràcies a una declaració durant el procés. Actuà en:

(77) Joan REGLÀ, op. cit., p. 150.

(78) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Maior, Joan Pujol 1628, caixa 67, lligall 114.

— les escopetades tirades la vigília de Sant Lluç de 1628, a Montblanc, en companyia de Martí Risgiró i Joanet Gallart, de Vimbodí (no hi era Gabriel Oliver);

— la mort del pastor de Bràfim;

— l'assalt al marxant de la capital de l'actual Alt Penedès;

— la “composició” del Miret, dels Cogullons.

Pau Prats, fadrí sastre, vallenc, era un dels elements actius més violents, com ho demostrà en l'estupre de Maria, donzella de Sebastiana Ollera. En aqueixa ocasió fou descrit per Jaume Gil com el que duia la capa roja, baix, jove, poca barba, un xic “quarterut” i roig de cara... descripció meritòria si considerem que anava emmascarat. El trobem a:

— l'assalt a la masia de la Senyora Ollera;

— la mort de Gabriel Plana;

— l'intent d'assassinar Josep Granell;

— l'atac a la masia dels germans Català.

Creiem que era pres, mort o fugit quan Pau Plana el denuncià i no ho féu a Gabriel Oliver per temor a represàlies, en un primer moment.

Joan Robuster “Peixer” fou auxiliar freqüent del nostre bandoler. Ignorem qualsevol dada física i social d'ell. Intervingué directament a:

— l'assalt a les presons de Valls;

— la instigació de la mort de Gabriel Plana;

— el robatori a Mateu Bastida;

— el furt de cuir adobat: hi col·laborà enllaçant els que l'efectuaren amb el sabater que havia de cosir les xarpes.

Altres membres de la banda menys destacats foren:

Antoni Oliver “Cadirer”, germà de Gabriel Oliver. Participà en l'atac frustrat al veguer i en l'intent d'assassinat contra Josep Granell. Segons la declaració de Ramon Rojals, en el moment de processar a Gabriel Oliver, el “Cadirer” estava pres a Barcelona.

Magí Domingo “Dragadins”. Fou qui incendià la pallissa de Felip Bellver. “Dragadins”, el “Pixo”, Joan Robuster, i Antoni Robuster —germà de l'anterior— robaren bestiar de la casa de Felip Bellver, i se'l menjaren al mas dels Robuster. Després, “Dragadins” anà a incendiar la pallissa que Felip Bellver tenia al camí del Pla. Aquest fet fou imputat, en principi, a Gabriel Oliver, qui —en la seva darrera declaració, sota tortura— sostingué que “Dragadins” li havia aconsellat que anés a caçar mentre ell cremava la pallissa. Per causa que Magí

Domingo “Dragadins” fou mort per la “justícia en lloc sagrat”, la banda de Gabriel Oliver se’n venjà i matà a Gabriel Plana, qui havia col·laborat amb les autoritats.

Pau Torrella “Baiona” prengué part en l’intent d’assassinat contra la persona de Josep Granell.

Nicolau Roig “Cridensa”, natural de la Riba i veí de Valls, col·laborà en el lladronici de l’adoberia de Josep Anglès.

Pere Santjoan, de Vila-rodona. Assaltà, junt amb Gabriel Oliver, el mas dels germans Català. Es féu càrrec de la roba presa en el mas de la Sebastiana Ollera, recollint-la de la casa de Joan Robuster.

Baltasar Vives, sastre, de Valls. Participà en el furt a la masia dels germans Català.

Francesc Miquel “Miquelet” i Joan Soler, fadrí d’un mas proper al lloc de l’assalt, escortaren Pau Prats i Gabriel Oliver en el “cas Ollera”.

Bernat Potau, sastre sarralenc. S’entremeté en l’entrada violenta, a les presons de Valls, per a alliberar Nicolau Gerau “l’Esguerrat”.

Joan Homs i Simonet Bertran perpetraren el saqueig d’ordi de la botiga de Pau Miracle.

Roger Plana i el fill de Gabriel Figuerola, junt amb Gabriel Oliver, escometeren a Jacint Ferrer, prenent-li una bona quantitat de moneda. El darrer, curiosament, era fill d’un que fou robat per l’Oliver.

En total, doncs, col·laboraren, amb més o menys assiduïtat, dinou persones i encara podríem afegir-hi els germans Bels, de Tortosa —intent d’assassinar el veguer del Rei—, i Nicolau Gerau, qui hauria de tenir alguna relació amb la banda, puix que elements de la mateixa intentaren d’alliberar-lo.

En no tenir informació més completa sobre els integrants dels escamots d’Oliver, interpretem que devien haver-n’hi d’altres, de bandolers. Malgrat el nombre considerable d’aquadrillats, no s’ajuntaven quasi mai més de cinc individus; la xifra usual era de tres o quatre. Per tal motiu, creiem escaient de concloure que les dimensions de la banda no eren excessives, però que aquesta tenia força punts de suport, un dels quals podria provenir de l’autoritat, tal com refereix el testimoniatge de Pasqual Cerveró: “se guardaven y guardan avuy per les isglesias y es fama que en ser tart ja ixen tots carregats de pedrenyals llarchs y curts y van fent mil compositions a bons y altres sens temor de la justicia ni curar-se de perseguir-los” (79). Un altre dels recolzaments, el donava Bernat Anglès, de Vila-rodona, a la casa de qui sovint ana-

(79) ACA, fol. 139.

ven a menjar. També els duia aliment a dues cases prop de Rodonyà en les quals tenia amistat Francesc Fàbregas, d'Alió: la masia d'en Dalmau i la d'en Guerra de Comabella.

D) La vida de Gabriel Oliver

Hem reconstruït les famílies Oliver vallenques del període, a tenor dels sacramentaris de 1584-1592 i 1592-1600, per tal d'establir la naixença i el parentiu del "Pixo".

29 oct.	1584:	Magdalena	
5 maig	1594:	Anna	filles d'Antoni, pagès, i Esperança.
19 jul.	1596:	Margarida	
11 ab.	1588:	Magdalena Joana	
9 feb.	1592:	Apolònia	filles d'Andreu, pagès, i Paula
5 ag.	1594:	Magdalena	
28 maig	1598:	Margarida	
18 jul.	1588:	Joan Rafael	fill de Ferran i Esperança
22 set.	1591:	Esperança Caterina	
30 oct.	1597:	Francesc	fills de Francesc, peraire, i Tecla
3 ag.	1599:	Josep	
28 juny	1589:	Caterina Esperança	
9 juny	1594:	Andreu	fills d'Andreu, peraire, i Isabel
18 març	1597:	Mateu	
18 març	1597:	Coloma	
5 ab.	1598:	Pau	
22 juny	1590:	Jeroni Macià	fills d'Andreu, pagès, i Esperança
5 feb.	1599:	Pere	
? feb.	1590:	Margarida	
18 març	1591:	Caterina	
11 ab.	1593:	Andreu	fills de Macià, pagès, i Caterina
23 feb.	1594:	Joan	
8 maig	1595:	Joan	

- 12 nov. 1593: Esperança
 10 gen. 1595: Magdalena filles de Macià, peraire, i Tecla
 5 maig 1596: Tecla
- 19 oct. 1597: Joan fill de Josep i Eulàlia
- 28 gen. 1600: Magdalena filla de Damià i Paula
- 1 març 1589: Pere Joan
 30 març 1593: Isabel Tecla fills de Joan, ferrer, i Magdalena
 8 feb. 1600: Antoni

Destaquem la fertilitat d'algunes famílies, bé que el nombre de fills no sembla excessiu. En alguns casos, el període intergenèsic és molt curt; en altres, la repetició dels noms de pila indica la mort infantil.

Pel que fa referència a la nissaga de Gabriel Oliver, hem de considerar que al llarg del procés declara tenir trenta-sis anys. Si els restem del 1628, veurem com hagué de néixer el 1592; però, almenys, vuit o nou mesos abans que Isabel Tecla. Constatem, però, com la pesta afectà el ritme de registre en aquesta època del 1589-92. A més, augmenten els bateigs a mesura que passà el temps, fet que atribuïm menys a un increment de la natalitat que a una millor tasca del capellà. Advertim que el 1592 es produí també el canvi de rector.

Atès l'ofici de ferrer del pare de la darrera prole de l'enumeració i considerant que durant els interrogatoris hom inclou dins la banda del "Pixo" el seu germà Antoni Oliver "Cadirer", creiem que és aquest darrer llinatge el que veié néixer a Gabriel Oliver. Descartem la hipòtesi que fos natural d'un altre lloc, ja que tothom li atribueix ésser fill de Valls.

De Magdalena Oliver —teòrica, per a nosaltres, mare del "Pixo"— hem trobat un deute de 158 lliures, a un farmacèutic. En el document queda consignat que era vídua de Joan Oliver, ferrer de ferro, de Valls⁽⁸⁰⁾.

Com que el nombre de ferrers a Valls era elevat, presumim la mala situació econòmica de la família Oliver, tal com ho demostra el deute força important que acabem de referir.

Gabriel Oliver era ferrer, però deixà l'ofici pel de pagès, uns dos

(80) AHCV, Notaris de Valls, Sèrie Maior, Joan Pujol 1627-8, caixa 64, lligall 109.

anys abans d'ésser pres, a tenor de les manifestacions de diversos testimonis. Els que aportà la defensa el tenien per "home de be... y l'a vist treballar moltes vegades de son offici de ferrer i de pagès exceptat de dos anys desta part" (81).

Els mateixos declarants que el reputen d'aquesta manera diuen que "lo dit Gabriel Oliver es de la parcialitat dels cadells y aço dix saber ell testimoni per haver-ho sentit a dir dell mateix" (82). Aquest deposant era Macià Renyer, qui judicà com a nyerros, en declarar, a Guillem Bertran, Montserrat Bellver, Gaspar Lluç i Jaume Gil. Igual atestació feren Gabriel Alonso, Pere Joan Pier i Joan Esteve, els quals creuen que "enchara que sian nyerros ell testimoni los te per homens de be" (83).

Aquests personatges declaren que fa dos anys que deixà la feina, però hem recollit delictes del "Pixo" corresponents al 1626 i fins i tot al 1625. És probable, per tant, que el nostre home combinés els forfets amb el treball, circumstància que explicaria la insuficiència per a mantenir-se del segon.

Gabriel Oliver rebia el sobrenom de "el Pixo". En la primera atestació, el procurador fiscal li pregunta d'on li ve el renom. Diu, ell, no saber-ho; però aquesta és la resposta generalitzada a tota qüestió plantejada. En noves interpel·lacions, no es torna a tocar aquest tema.

L'única notícia sobre l'existència d'un indret o família que pogués respondre al renom és la torre del Pitxo, prop de l'encreuament entre el camí que va de Valls al Pont d'Armentera i l'actual autopista de Barcelona a Lleida-Saragossa. "En sortir del pont (de l'esmentada cruïlla) agafarem el camí de l'esquerra, el qual ens portarà al mas conegut per la torre del Pitxo —és un lloc on cabria tot Masmulets sençer—" indica un escrit itinerari modern (84).

Gabriel Oliver fou pres, per primer cop —que sapiguem— arran del robatori al boter i revenedor Pau Miracle. És possible que, però no ens consta, ja hagués estat detingut altres vegades: "Interrogatus que diga ell deposant quantes voltes es estat capturat en la vila de Valls. Et dixit: senyor nom recorda, pres hi so estat i no se quantes vegades ni quantes no" (85).

(81) ACA, fol. 5.

(82) ACA, fol. 3.

(83) ACA, fol. 6.

(84) Miquel TRENCHS, *Els antics camins radials de Valls a "Cultura"* (Valls, març 1978), p. 15.

(85) ACA, fol. 59.

Jaume Gil, testimoni en el “cas Ollera”, el descriu com gran, escardalenc i jove. Les declaracions del “Pixo” són signades per altri, car ell no sap d’escriure. Molts testificants relaten que Gabriel Oliver s’amagava, en el seu periple bandoler, tant “en la isglésia maior com en Sanct Francisco de Paula y tambe en moltes occasions passejar-se publica y palesament per la via ab sciencia y paciencia del balle i de la iusticia sens ningun temor de ser capturat” (86). En algun cas també fou vist a l’església del Carme. Gabriel Oliver s’emparava, doncs, en el dret d’asil, el qual, com és sabut, consistia en la prohibició de detenir a ningú dins de les edificacions religioses. Quan així s’esdevenia, entrava en pràctica una llei que absolia els inculpats. El 1539 —constata Reglà— ja es feia ús bandoler d’aquesta prerrogativa. En un succés concret a Valls, el 1602, Antoni Arbós, que era batlle de la vila, es refugià a l’església de Sant Joan —parroquial— i l’arquebisbe no donà permís als jurats per a transgredir la norma. Fidel de Moragas recull, corresponent al 1605, el “protest fet per Joan Arenas, prevere, contra el comissari reial, per haver tret de l’església un home que s’havia refugiat i estava sots la immunitat eclesiàstica” (87). Els virreis trobaren en el dret d’asil (també en els castells, alguns dels quals enderrocaren) un fre a la seva repressió contra els bandolers “confiats de que, en qualsevol part, fassen y perpetren los delictes, tenent en continent una església per a retraure’s, y en les parts foranes no falten monestirs, hermites y esglésies rurals, oratoris y altres llochs” (88). Alburquerque, amb aquesta evidència, violà la immunitat eclesiàstica a Tortosa, el 1616.

Gabriel Oliver tenia una casa davant el monestir de Sant Francesc de Paula. Ni aquest avantatge ni la indiferència de les autoritats, ni el dret d’asil, foren suficients per a que restés sense problemes a la capital de l’Alt Camp, a causa de l’acumulació de delictes, alguns força considerables.

Dos o tres mesos abans d’ésser atrapat —és a dir, sobre l’agost de 1628—, es resguardava a l’església parroquial de Valls, amb Antoni Oliver, —el seu germà—, Joan Miracle i Pau Prats. Per temor a que l’agafessin, anà a residir provisionalment a Vila-rodona; recordem que hi tenia bons contactes. Passà, després, a Mont-roig d’Urgell, terme del comte de Santa Coloma, perquè la seva dona era d’allí.

(86) ACA, fol. 135.

(87) Fidel de MORAGAS I RODÉS, *Catàleg de l’Arxiu parroquial de l’Església de Sant Joan Baptista de la vila de Valls* a “Notícies d’Arxius i Biblioteques” (Estudis Universitaris Catalans, s/d).

(88) Joan REGLÀ, op. cit., p. 23.

L'enganxaren, arran de la denúncia d'un parent lleidatà de la família Plana, de la qual n'havia occit un membre, a Torrefarrera, on residia llavors el "Pixo". Corria l'octubre de 1628 quan el nostre protagonista, que escapà de la pesta però no de la fam, fou detingut pel batlle de Torrefarrera (localitat en la qual el 1591 Lladonosa troba nyerros) i portat a Barberà, per Francesc de Peguera, governador del priorat de Catalunya.

El 22 de desembre del 1628, Gabriel Oliver "Pixo" penjava d'una forca.

E) El marc geogràfic i jurisdiccional

Els diversos delictes que coneixem perpetrats per Gabriel Oliver i la seva colla es produïren preferentment dins les muralles de Valls i a les partides d'aquesta població, però també sobresurt el nombre de forfets als camins rals propers a la capital de l'Alt Camp. Quant a altres localitats on actuà, referim: Cabra, Salmella, Montblanc, Vila-rodona, Tarragona, Bràfim i els Cogullons. Tots aquests llocs són de la regió tarragonina, si bé al Baix Camp i al Priorat no realitzà el "Pixo" cap malifeta (almenys que sapiguem).

Intervingué en les partides valenques següents: Guixeres, Plana d'en Berga, el Bosch, Espinavessa, el Vilar, Santa Magdalena, Freixa, Fontanals i la Serra. Altres partides de Valls, en les quals no tenim referència que actués, són: la Martinenquera, la Granja, Palau de Reig, Fornàs, Baiona (hi ha un membre de la banda que rebia aquest renom), Parellades, Burgar, Feredat, Basses d'en Grimau, les Irlles, Plans de Biela, Torremadé i la Torre del Pitxo. Constatem, doncs, que les partides que assistiren al seu pas eren les principals: Espinavessa, el Vilar, Bosch, Freixa i la Serra.

Malgrat que la majoria dels delictes tenen lloc fora dels murs de Valls, la importància del nombre d'infraccions produïdes dins les muralles té un gran valor relatiu, en tant que palesa quantitativament el que hom insinua en el procés contra Gabriel Oliver: les autoritats valenques devien fer la vista grossa.

Muralles de Valls:	9 delictes
Poblacions properes:	9 delictes
Camins rals:	7 delictes
Partides:	12 delictes

És clar, però, que les facilitats de bandolejar al camp obert eren majors, com assenyalen els diversos autors que tracten l'afer bandoler.

Oliveres, vinyes i sembrats vallencs foren petjats també pels peus i cavalls dels homes de la Unió. Segons Salvans, la Unió era menys un escamot per a perseguir bandolers que una força política al servei del virrei. Els dos atacs (que queden diàfans en els processos contra Gabriel Oliver i contra Antoni Hujol) a membres de la Unió —un, a Valls i l'altre a Vila-rodona— demostren aquesta circumstància. Però també desmitifiquen que els cadells fossin defensors acèrrims de l'autoritat règia. Podien tenir una certa inclinació a defensar els interessos de les ciutats. Lladonosa comprova que la petita burgesia lleidatana era majoritàriament del bàndol cadell. També, els oficis coneguts dels membres de la “nostra” banda tendeixen vers aquesta afirmació: velluter, sastre, ferrer, teixidor. En canvi, els elements atacats amb una intencionalitat no estrictament econòmica són, principalment, pagesos —força són rics— o pastors.

L'atac contra el membre vallenc de la Unió tingué lloc a casa d'un dener, que era qui comandava el grup de deu homes del some- tent o milícia. Per sobre seu hi havia el cinquantener, el centener i el capità.

Copsem el gran predomini de la jurisdicció arquebisbal, plena o compartida, dins la vegueria de Tarragona. En les altres zones del Camp proliferen els enclavats reials importants (Montblanc, Sarral, Cabra), però la jurisdicció baronial també és superior. Així, sigui en terres arquebisbals, del Duc de Cardona, del Comte de Santa Coloma, del Comte de Savellà, de Santes Creus, de Poblet, del Baró de Rocafort, del Comte de Prades... la jurisdicció baronial privava a la reial, fet que esdevenia un obstacle a la Unió.

No és sobrer d'explicar que el “Pixo” no actuà directament a cap de les zones dependents de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem (Puigpelat, Barberà, l'Espluga de Francolí, Montbrió de la Marca, Vallverd, Ollers, Biure, el Cogul...). També l'Orde posseïa terres a Forès, Sarral i Conesa, d'on percebia rendes.

Una raó possible que justifiqui la no intervenció del “Pixo”, “cadell”, en els dominis de l'Hospital pot ésser el suport d'aquest als nyerros. Ens referim a l'afer que relaciona Soler i Terol sobre Perot Rocaguinarda i la comanda hospitalera de Barberà. Perot, Miquel Morell —nyerro d'Alcover enfrontat als Voltors, que tenien càrrecs importants a Valls—, Pere Belorà “Cua”, Arnau Caselles i Lluís Castells feren cap a l'abans castell dels templers de Barberà, cridats per

Miquel de Sentmenat, procurador general del seu oncle, Miquel d'Alentorn, prior de Catalunya, i per Galceran Turell. Fou molt ben acollit perquè grans fautors de Rocaguinarda, "foren sempre, los cavallers de la Ordre de Sant Joan de Jerusalem. Lo rebien triomfalment en sos castells, ab més aparato que si arribés un rei" (89). El motiu de la crida era defensar els drets del castell a favor de Miquel d'Alentorn i contra Rafael de Biure, que volia apoderar-se'n. Després de passar tres dies a Barberà, la colla de Perot s'adreçà al castell de Vallespinosa, residència de Biure, cremant-li seixanta quarteres de blat i moltes garbes, com explica Salvans (90).

Per butlla papal, les possessions dels templers havien passat, el 1312, a mans dels hospitalers. El 1186, però, aquests ja posseïen Torrefarrera, població on, l'octubre de 1628, fou pres el "Pixo". Per raó de la relació jurisdiccional passà a ésser encausat al castell de Barberà, on fou penjat.

(89) Lluís M.ª SOLER I TEROL, *Perot Roca Guinarda*. Manresa, 1909, p. 50.

(90) Anicet SALVANS I COROMINAS, *Perot el bandoler*. Barcelona, Dalmau i Jover, 1956, pp. 117-118.